

АНТІН СЛАВИЙ

**НОВИЙ ЗАПОВІТ ЯК ОСНОВА
ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ**

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІАН

Торонто

diasporiana.org.ua

Р. Б. 1962

Канадсько-Український Бібліотечний Центр

Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада

ЦЮ МОЮ СКРОМНУ ПРАЦЮ
ПРИСВЯЧУЮ ЇХ ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ
КИР ПЛАТОНОВІ — ЕКЗАРХОВІ
УКРАЇНЦІВ КАТОЛІКІВ ЗАХІД-
НЬОЇ НІМЕЧЧИНИ — МОЄМУ
ПРОТЕКТОРОВІ І БЛАГОДІТЕЛЕ-
ВІ ПОВСЯКЧАС ВДЯЧНИЙ

А В Т О Р

Торонто в липні, 1962.

Антін Слабий

**НОВИЙ ЗАПОВІТ ЯК ОСНОВА
ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ**

ANTIN SLABYJ

NEW TESTAMENT
AS FOUNDATION
OF CHRISTIAN EDUCATION

"BASILIAN PRESS" — TORONTO 1961

АНТІН СЛАВИЙ

**НОВИЙ ЗАПОВІТ ЯК ОСНОВА
ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ**

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН

Торонто

Року Божого 1962

Ч. 158/62

Дозволяю друкувати книжку п. А. Слабого п. н.
"Новий Заповіт як основа християнського ви-
ховання".

Торонто, 2 жовтня р. Б. 1962.

† Ісидор — Єпископ

Накладом автора

1.000 — 1. X. 1962.

З друкарні оо. Василіян — Торонто

ВСТУП

Перекази всіх народів указують на первісний стан миру між Богом та людьми і природою. Розповідають про блаженний час, коли Бог приязно ставився до людей, однак говорять і про гріх, що знищив золотий мир, порізнив Бога, людей і природу, а на землю навів повінь зла.

Те, що передання в різних відмінах оповідають про гарні часи миру та про хвилину його занепаду, оповідають у поезії чи в зіпсованому одязі переказів, це знаходимо, записане вірно і правдиво, на перших сторінках Св. Письма. З нього довідуємося, що людина дійсно вийшла з Божих рук, сотворена на Божу подобу і призначена Богом до надприродного щастя в Ньому. Як Боже сотворіння, через свою підлеглисть та службу Богові, людина стала гідна свого високого призначення.

Як відомо, перша пара людей дозволила себе впіймати злему, потрапила в сіті гордості та тим стала жертвою гріха і смерті. Позбавлена всіх надприродних благ, людина опинилася на **непривітній землі**.

На людському роді затяжіло прокляття. Людина втратила право на блаженну вічність. Щоправда, мав прийти один "Обіцяний" і визволити людство від цього прокляття, мав повернути стан миру та щастя. (Бит. III, 15).

І справді, тією живою точкою, кругом якої зосереджуються всі людські створіння, стає Христос, Син Божий, наш Господь і Спаситель. Проте, до деякого часу людський рід, що його прогнано від воріт щастя, повинен був відбувати тяжку земну мандрівку, під час якої він дедалі більше відступав від Бога. Тілесні похоті й чисто земні пристрасті вже й перед потопом (Бит. IV, 19, 21, 22) у синів і нащадків Каїна, а по потопі в синів і нащадків Хама дедалі більше внеможливіювали правдиве пізнання Бога. Із забуття єдиного правдивого Бога виникла многобозство, з цим розвинулось ідолопоклонство з приношенням жертв, які символізували обожнення похоті, сил природи чи людської могутності.

Довершене ідолопоклонство прибрало тривких форм в устроях поганських держав. Поганство стало тим самим царством сатани і джерелом зла на землі. “Князь світу” (Йо. XII, 31) неподільно запанував над усіма народами й племенами землі (Кн. Пр. XIV, 12-31), доки не настала “повня часу” (Гал. IV) --- прихід Христа-Спасителя на цей світ.

Великі держави старовинних культурних народів Єгипту, Асирії, Вавилону й Персії були вже в минулому. Прихід Христа відбувся вже в час безпосереднього стикання трьох народів: греків, римлян і жидів. Ці народи, а зокрема сам Спаситель, є головними двигунами й діяльними силами Месієвого часу.

Грек у старих часах являв собою людину, особливо обдаровану відчуттям власного Я, схильну до філософії та красних мистецтв. Греки ніколи не створили однієї великої держави, особиста незалежність для них була по-

над усе. Найвищою метою свого земного життя грек уважав насолоду, що її йому давала краса цього світу та духове розуміння сотвореного. Насолода красою була й ідеалом його моралі, обожнювання природи було його релігією.

Розбрат і постійні змагання поміж маленькими роздрібненими грецькими державками довели зрештою до повного занепаду громадського, як і приватного життя сонячної Геллади. Там світило сонце красного мистецтва, воно двічі дійшло до повноти блиску, розлившись на всю країну й на цілий світ промені поезії, різьби та будівництва, але на час Христа грецьке мистецтво переживало вже холодну осінь.

Не менше, ніж до красного мистецтва, бачимо у греків замилювання до філософії. Високі уми, Платона, який учив про єдиного Бога та про позагробове життя й щастя, чи Аристотеля, який поклав основи здорової метафізики і викладав практичні погляди на світ, були справжніми світилами, що подавали людству надії на майбутнє. Проте, почався і зворотний рух. Прийшли стоїки, епікурейці, скептики, що для них — крім світу — не було вже іншого Бога, крім чуттєвого життя не було іншої мети і крім перетворення всього у непевність та сумнів не було іншої мудрости.

Одна незаперечна вартість грецької філософії залишилася для світу в тому, що подала наочні докази того, як людський розум може зайти на манівці, якщо втратить шлях до єдиного Бога, Творця всього. Одночасно вона являє собою доказ того, до чого людський розум, полишений на себе самого, не

спроможний дійти. Ані красним мистецтвом, ані своєю філософією греки не розв'язали загадки світу. Це зумів зробити хтось інший. Тим часом же треба мати на увазі, що грецька мова, наука й мистецтво, особливо від часів Олександра Великого, опанували весь тодішній культурний світ.

Навіть жиди не змогли охоронитися від впливів грецької культури. Доказом може бути переклад Св. Письма з єврейської мови на грецьку, уложений в Олександрії за єгипетського володаря Птолемея (286 пер. Хр.). Тим самим грецька мова стала ніби охоронцем старозавітного об'явлення.

Цілком іншої ніж греки вдачі були римляни. Убогіший від грека, римлянин відзначався вищою обичаєвістю. У римлянах утілилася фізична й моральна сила, виразом якої була думка створити велику одноцілу державу й запанувати над усім світом. "Римлянине, пам'ятай, що народами маєш правити" — говорить Вергілій.

Цей народ із заліза й крові (Дек. II, 40) гадав, що розв'яже завдання свого життя тим, що об'єднає в межах своєї держави цілий знаний йому світ. Народи та країни приєднував він до своєї велетенської держави мечем, а, приєднуючи, всюди запроваджував свою мову, закон і право. Ніякий інший народ старовинного світу не спромігся на такий вияв власної сили, як римляни. Таємниця ж цієї сили спиралася на глибоку релігійність, тривкі родинні зв'язки, на підпорядкування приватних і особистих інтересів громаді й державі. До цього долучувалися ще надзвичайна незламність у нещастях та дар практичного розуму.

По сотнях років боротьби, увінчаних перемогою, ми бачимо довершення цих римських змагань. Рим заснував імперію, що стала спадкоємцем усіх кривавих здобутків на землі і виросла на силу, яка стала навіть предметом богочитання. Якраз це і явило собою джерело нещастя. Що більше Рим поширював свої підбої і прилучував до своєї держави народи, то більше він утрачав на силі й відмінював свою вдачу. Народня релігія вшановувала божків усього світу; це вносило до римських вірувань численні чужі впливи. Золото, невольники, предмети розкошів, які з усіх кінців напливали до Риму, привели до морального зубожіння, розніжености, занепаду обичаєвості. Захоплення влади одними руками раз-у-раз людей, крайне зіпсованих і нерозумних, принесло гніт і тиранію. Рим не міг уже керуватися власними силами, поготів не міг володіти світом. Тим то керування світом перейшло в інші руки.

Відмінної вдачі, і від греків і від римлян, були жиди. Головною рисою їх вдачі була релігія. Релігійністю жиди перевищують усі інші народи старовинного світу, що з ними вони не могли міритись ані політичною силою, ані наукою, ані красним мистецтвом. Сам Бог обрав цей особливий і неподатний народ "із залізним карком та мідяним чолом" (Ісаї XLVIII, 4), створив із нього державу Божу і, повіривши йому Своє надприродне об'явлення, вчинив його ніби священиком і пророком старовинного світу. Цю рису Божого народу жиди зберегли аж до часу приходу Христа Спасителя світу.

На той час вони цілковито позбулись ідо-

лопоклонства, до якого перед тим раз-у-раз хилилися. Доробившись власної незалежності, жида сильно скріпили свою релігію. Незалежність коштувала жидам довгих кривавих воєн із греко-поганськими володарями Сирії. Під власними Гасмонеїськими князями (140 пер. Хр.), жида в цілій країні запровадили своє богослуження, а їхні колонії знайомили з жидівською вірою всі країни світу.

Учені в законі, тобто провідники, вчителі і правники, дбали про чистоту передання та збереження приписів закону. Проте, на той час жида не мали вже живого слова пророків. Тим то “вчені в законі” не трималися в належних межах, а поширили свої впливи між жидами з некористю для самого закону. Місце духа й великих правд посіла мертва буква, людські вигадки й крутість (фарисейзм). При тому “вчені в законі” визначалися безмежною гордістю супроти інших народів, пишаючися тим, що отримали від Бога об’явлену релігію. “Вчені в законі” представляли жидів із релігійно-наукового боку, фарисеї ж являли собою напрям релігійно-політичний. У релігійних поглядах ці останні не різнилися від книжників, а, крім того, вони ще й перейнялися їхнім духом у керівництві народом. Справжні патріоти, ядро Божого народу, вибрані охоронці закону, вони почували себе покликаними заводити всюди приписи закону в усій їхній суворості, навіть за допомогою збройної сили. А тим часом самі вони служили пристрастям, жадобі шани і влади, користюлюбності й неморальності. Передовсім палали вони безмежною мстивістю, яка й досі знаменує переважно жидів. Ці почуття вони, своєю чергою, пере-

ливали в народ, який і без цього пам'ятав про зазнані кривди та ставився до сусідніх народів із погордою, відразою й ненавистю.

Такі почування ще більш опанували серце народу, коли на ньому безпосередньо затяжіла рука поганська, зокрема в особі Ірода, а потім і римлян. Ірод, на-пів варвар, на-пів жид, повний безмежної жаги слави й панування, при тому ж підступний і жорстокий, кривавою долонею гнобив усіх, а своїм підлецуванням Римові, поганськими обичаями, запровадженням у країні будівель, що ображали жидівські почуття, дратував народ. Гніт погіршився ще, коли по смерті Ірода й усуненні від престолу його сина Архелая (7 по Хр.) прилучено Юдею й Самарію до римської провінції Сирії та віддано під безпосереднє управління римських намісників, що знущалися над народом і, водночас, ображали його почуття, втручаючися до релігійних справ. Фарисеї втратили тоді політичний вплив у народі, хоч проте вони опанували найвищу церковну раду, храми, синагоги, ба навіть школи. Це дало їм широкі можливості виховувати народ на свій лад. Цьому багато допомогло й загальне очікування Месії. Месія, на їх гадку, не мав бути спасителем від гріха, лише визволителем від політичного гнету. Він повинен був не спасти разом з усіма поган, а винищити їх карою. Залізним берлом, за вченням фарисеїв, мав він пімститися на поганах, зруйнувати їхні царства й віддати їх під володіння жидівського народу. Такий Месія був мрією й бажанням їхньої пристрасти. Фарисеї своїми поглядами заражували народ і, замість розбуджувати надію на Бога,

прищіплювали народові свою гордість, невдоволення й зухвальство.

Щоправда, були в народі і такі, що з розумом уміли підходити до справ і тужили за “втіхою” (тобто, за царством) Ізраїля, проте таких було небагато, то й не мали вони в країні значення. Більшість жидівського народу була того самого наставлення, що й фарисеї.

СТАН ЛЮДСТВА НА ЧАС ПРИХОДУ ХРИСТА

Такий був стан світу, коли Месія-Богочоловік, Христос, зійшов із неба на землю. Жадна частина людства, навіть вибраний народ не був здоровий і без закиду. Все треба було відновити й вилікувати. Щоправда, під той час людство було свідоме свого нещастя та тужило за поєднанням із Богом, за примиренням усіх народів і релігій, за поєднанням наукових поглядів і ідеалів, тужило за вірою, авторитетом влади та єдністю. Але хто ж бо міг цю тугу заспокоїти? Одність існувала тільки в негативному глузді загального невірства й злочину, а також — спільної недолі. Не зважаючи на ввесь блиск, могутність і життєлюбство, вік Месії був часом зубожіння, переходу й занепаду. Мистецтво працює по-ремісничому, за старими зразками, філософія розвивається мляво, без надії знайти правду. Люди шукали Бога, якого боялися б, але водночас і любили б; але не знаходили Його.

Усе це повинно було статися за Божим провидінням. Коли чаша розкошів спорожніла, всі засоби змарніли, надії обманули, сила й мудрість виявилися немічними, тоді Бог мав прийти успішно і успішно подати допомогу. (Рим. XI, 32). І Бог прийшов. Прийшла Божа мудрість і краса в людській Особі, яка відно-

вила все і здійснила всі надії та бажання людського серця, — здійснила значно більше, ніж мріяли про те люди. Усім людям Божественний Спаситель мав тепер указати правдивий образ краси та відкрити новий світ ідеалів, світ утіленого Бога і обожненого чоловіка. Прийшов великий цар народів і володар світу, володар і цар у далеко вищому й шляхетнішому розумінні, ніж про це трактувала римська ідея всевладства. Про царство, яке заснував Він, Рим не міг мріяти ніколи. А тим часом саме Рим Спаситель мав зробити столицею Своєї держави, з якої повинні були виходити не претори з мечами й книгою законів поневолювати народи, а провідники миру з хрестом, пастирським жезлом і Євангелією, щоб зробити весь світ учасником блаженства, спокою й вічного щастя в спасінні. Христос мав явити небачений ще до того часу ідеал володаря, який не вимагатиме, щоб йому служено, а який служитиме сам, — який не братиме з народів данини маєтку й крові, але який сам віддасть тіло й кров Своєї як викуп за многих (Мат. XX, 28). Він мав прийти до Ізраїля як Месія і сповнити обітниці, дані вибраному народові, але він мав бути не такий, якого ждав народ, навіжений пристрастями, мав бути не Месія могутній, багатий і мстивий. Він мав бути такий, яким його проповідували пророки: Він мав бути покірним, але водночас і могутнім, спасителем не від дочасної неволі, а від гріхів і пороків. Він мав прийти як “добрий пастир” та утішитель бідних, нищих і пригноблених, як противенство до гордих, ситих і самовладних. Якщо Ізраїль не відповість Божим намірам, то Він, замість

жидів, синів царства, мав увести до Церкви й Царства Божого погорджених поган, і це було б наслідком свобідного рішення самого жидівського народу в його злобі й засліпленні. Месія мав прийти також до всіх людей і до цілого світу, як нова людина, як новий Адам-праотець, який приніс родові людському щастя багато більше й вище, ніж його світ бачив у початках свого існування за блаженних днів миру й справедливости.

І не буде вже ні скита, ні грека, ні римлянина, ні варвара, ні жида, ні поганина, ані свобідного, ані невільника, але в усіх лише життя Боже і нове сотворіння в Христі Ісусі. (Рим. X, 12; Гал. III, 28).

ЦАРСТВО БОЖЕ ЯК ІДЕАЛ ТА ОСНОВА ХРИСТИЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Цареві віків, безсмертному, єдиному-премудрому Христові-Богові честь і слава во віки. А власть Твоя, власть вічна. І царство Твоє не розсиплеться.

Кондак із Вечірні на празник
Христа-Царя.

У змаганні за новий порядок і вартості в житті народу й людства основою й фундаментом є Христос-Богочоловік (1 Кор. 3-11). Знання й пізнання особистости Ісуса Христа-Богочоловіка і любов, що впливає з цього пізнання, любов до Нього, повинні бути найвищим завданням студіювання Святого Письма. Христос є завершенням об'єднання і вершиною, що в ній сплітаються всі нитки людського

існування, як у “джерелі життя” (“Я є дорога, правда й життя”). Уже старий Заповіт є: пайдагогос ейс Хрістон (учитель про Христа).

Об’явлення, що зростає та невинно розвивається, це провідна дорога до Ісуса Христа, Який у “повноті часу” приходить на землю як Єдинородний Син, який у лоні Бога Отця спочив (Йона 1, 18), що є совершенством правди й ласки і приносить **“благовість”** (євангеліон) із небесних висот на землю. Новозавітні книги Святого Письма це світло від “Світла Христового”, це інспіроване об’явлення самих апостолів, як от Павла та інших, що були перейняті й полонені Христовим духом. Вони не бажають нічого іншого, тільки проповідувати розп’ятого Христа як свого вождя, навчителя й найкращого виховника людства. Вони прагнуть бути Його “дулой Хрісту” (учнями Христа).

Таким чином Христос стоїть в осередку Божого об’явлення. Він є “логос кай телос” (Божественне Слово — і ціль) Св. Письма, а особливо книг Нового Заповіту, Він є їх повнотою. І свята Євангелія, що розповідає про Христа Спасителя, про Його життя та діла, стоїть в осередку всього біблійного навчання. Вона висвітлює постать Христа у величних характеристичних рисах, у пастирському, священичому й навчительському маєстаті. Особливо — три євангелисти-синоптики бачать Його у звичайній постаті: “дідаскалос” (Учитель), через якого повсякчас промінює “дінаміс кай докса” (сила і слава) божественности і краси. Сила й могутність авторитету Його слова були такі, що маси, слухаючи, були очаровані.

Зробимо тут спробу розробити зовнішній виступ Христа у Його громадянському діянні, а так само і внутрішній проблематизм Його змагання за Царство Боже на землі, Його навчання й виховання в світлі нового християнського світогляду та світовідчування.

НОВИЙ ДУХ І ПРАВОПОРЯДОК У БОЖОМУ ЦАРСТВІ

Ісус Христос являє собою в Божому Царстві, як і в християнському світогляді “діда-скалос кай тіпос” (учителя і зразок) християнських чеснот. Життєві вартості, що виступають із кожної сторінки Св. Письма, такі багаті й світлі, як багате і всебічне взагалі царство чеснот. Звідси пластично виявляється характер Богочоловіка, чистого, святого, неоскверненого, по-царському священничого, доброго. У Його засадах — твердість, мужність, справедливість, неподатність у боротьбі, відвага й сила. Зразок нової обичаєвості розгортається в образі Ісуса перед лицем людей. Ця обичаєвість знаменується побороенням у смерті “старого чоловіка” і втіленням у нового, відродженого в Ісусі Христі, як каже апостол Павло.

ІСУС — НАШ УЧИТЕЛЬ (Про внутрішність наших діл)

Людина в її дійсних взаєминах із Богом, що походять із найглибшої духовости, завжди й повнотою віддає себе Богові. Релігія духа та правди, як найглибше посідання всієї особи-

стости, це не тільки зовнішня вправа, не тільки переданий механізм виконуваних приписів на позір очей, але й глибока внутрішність і повнота. Релігія виявляється ззовні як найглибша служба й жертва особистости з її нутра й кореня. Сюди належить проголошування Христом релігії Бога Отця, а також увесь розділ боротьби Христа проти зовнішности релігії та звичаїв, як от миття рук-посуди, зовнішності “передання старих”, тощо; дані проти внутрішньої порожнечі фарисеїв та їхньої касти, напр. у випадках “казуїстики суботи”, чи казуїстики дотримання посту і т. д.

Христос наполегливо підкреслює внутрішню настанову людини та наголошує її волю до Творця. Без цієї внутрішньої настави зовнішнє не являє собою жадної вартости. Підкреслювання “внутрішнього чоловіка” можемо простежити в усіх висловах Божественного Спасителя, зокрема ж в “Отче наш”, коли він навчав своїх слухачів цієї молитви, у поученнях і притчах про Боже Царство, тощо. “Царство Боже внутрі вас є”, сказав Христос.

ЗМАГАННЯ ХРИСТА ПРОТИ “ДУХА ЦЬОГО СВІТУ”

Христос гостро виступив проти “Духа світу цього” — втілення сьогобічних речей, дочасних проминальних вартостей, що в них заглибилось людство. Найяскравіше це видно з проповіді про багатства цього світу (слово про мамону), про зречення їх і про несення хреста. Христос закликав слідувати за Його наукою, йти Його слідами. Сюди ж відносить-

ся оповідання про багатого юнака. Приклад Юди це приклад людини, яка, заглиблена у вартості світу цього, дійшла до повного знищення: почавши з дрібної крадіжки грошей із каси, цей учень Христа допустився найбільшого злочину, та, продавши свого Спасителя, він упав у глибоченну моральну прірву і трагічно завершив свій життєвий шлях — повісився і тим назавжди втратив вічне щастя в Бозі.

ХРИСТОС - БОГОЧОЛОВІК ТА ВОЛЯ НЕБЕСНОГО ОТЦЯ

Це одна з найчудесніших і одночасно одна з найніжніших таємниць Христового духа з Його Царством ця Його зовнішність дій. Ісус почуває себе, у своїй природі як людина, підпорядкованим цілковито виключній волі Небесного Отця. З Його уст раз-у-раз повторювано слова, що воля Отця Небесного це Його, Христа, воля. Синоптики й Іванова Євангелія засвідчують Його слова про те, що Христове творення це — творення Небесного Отця. В усьому діянні Вони являють собою одне, і воля Небесного Отця це корм Христовий. Христос покликаний передусім творити волю Того, Хто Його післав. У всіх вирішальних ділах Христос завжди молився: "Отче, да будет воля Твоя..."

Життєвий характер цього прообразу величавий та імпазантний для постави християнської форми життя й християнського виховання. Найголовнішою життєвою вартістю в християнському світогляді й вихованні є як-

раз оте “да будет воля Твоя...” в усьому людському житті й бутті. Це та завершена слухняність супроти всіх Божих закликів, безперервного звертання Христа до людської душі та постійного пригадування, яка вирішує призначення людини. З цього внутрішнього послуху й підлеглости та відданости волі й провидінню Божому вийшли великі постаті Нового Заповіту, що житимуть у віках: Пречиста Діва Марія-Богомати, яка в царственному своєму рішенні в покорі духа висловила такі слова: “Це я слуга Господня... І нехай буде мені за словом Господнім...” До дальших зразків належать праведний св. Йосиф, Захарія, апостоли, мироносиці, Христові місіонери й інші. У їхніх постатях бачимо ніби відбитки Його духа, продовження Його боротьби проти житейської гордині, бачимо протилежну сторону людських стремлень, яка не дає себе полонити світським, земним, дочасним благам, а яка змагається за вищі ідеали, прагне героїчного, внутрішньої свободи духа при слухняності супроти велень Бога-Творця. Людина на своєму життєвому шляху повинна виконувати, а бодай старатися виконувати й досягати вищі шляхетні цілі життя.

БОЖЕСТВЕННИЙ СПАСИТЕЛЬ ЯК НАЙВИЩИЙ ПЕДАГОГ І ВЧИТЕЛЬ ЛЮДСТВА

Ми перебуваємо на світанку нової доби, де кожне нове наукове відкриття дедалі виразніше виявляє нам діло розумного Сотворителя. Останніми часами пороблено подивугідні від-

криття і ми, спираючися на знання, побудовані на вірі, стаємо щоразу ближчі пізнання Бога. Наприклад, ми можемо сказати: для того, щоб існувало життя на землі, потрібна деяка кількість і якість передумов, які ніяк не могли б зійтись у випадковому співвідношенні. У багатстві засобів і шляхів, що ними здійснює свої цілі життя - "буття", наочно виявляється всемогутній інтелект. І все ж ніяке інше сотворіння, як тільки людина, обдарована тією здібністю, яку ми називаємо "розумно думати" ("homo — animal rationale..." людина — це думаюче єство... — за Аристотелем). Людський бо розум охоплює собою всі відтінки життя, тож завдяки нашому розумові ми знаємо, що ми є тим, чим є ("Благодатію Божою єсьм то, что єсьм" — св. Ап. Павло, Рим. 1, 5), — що нам дано іскру загального інтелекту.

Таємниця життя криється в багатьох об'явах-феноменах, природу яких ми сьогодні знаємо, тоді як свого часу Дарвін міг їх іще й не знати. Порядок і чудесна рівновага сил у природі свідчать про те, що її джерелом є безконечна Мудрість. І поняття "Бог" є впливом тієї виняткової прикмети людини, якої не посідає ніяка інша істота на землі: завдяки їй людина і тільки людина може знайти докази на те, чого не можна побачити.

Ця здібність відкриває безмежні обрії. Коли ця сила вдосконалюється та перетворюється на духову реальність, тоді людина з усього, що її оточує, може вичитати ту велику правду, що Бог є скрізь і в усьому, а найближче — в нашому серці. Тим то в науковому й ідеальному глузді правдивими є слова

псальмоспівця: “Небо проповідує Божу славу, а небозвід свідчить про діла Його рук.” З другого ж боку, ми всі свідки переслідування Христової віри, яке сьогодні відбувається на просторах більших від просторів колишньої Римської Імперії.

Переслідування, що заступило циркову арену Нерона та смерть на хрестах пострілом у потилицю чи засланням, із якого немає повороту, яке провадить сьогодні большевицька Москва, до того ще й послуговуючися в своїй боротьбі релігією так само, як і одночасним виховуванням атеїстів. У цій боротьбі проти Христової віри відограє велику роль пропагандивна акція не тільки серед освічених кол на теренах, підвладних Москві, але і на теренах вільних народів. Акцію ведуть як безпосередні слуги Москви, так і представники тих течій, що вважають атеїзм синонімом “поступовости”. Не слід уважати цей рух дешевою демагогією, бо він послуговується аргументами, на перший погляд цілком об’єктивними, мовляв, “суворо науковими”, покладаючись насамперед на здобутки природничих наук. Особливо охоче використовують тут перекручену теорію еволюції Дарвіна та здобутки біологічних наук, спрепаровані так, що ляїк ніколи не зможе визнатися, що тут правда, а що неправда, то й теорії ті мають для нього вигляд переконливих. Наслідком цього маємо на теренах, опанованих Москвою, мільйони людей, які певні, що для Бога й Царства Його властивого місця на світі немає, що “релігія це забобон чи пережиток минулих епох”. Мовляв, інтелігент мусів би зректися здобутків людської науки для того, щоб могли вірити й

бути членом Церкви Христової чи пак Царства Божого на землі.

Наслідком цього дедалі більше зустрічаємо тип інтелігента, який у кращому випадку погоджується на “потребу” релігії “для народних мас”, уважаючи, що культурна й освічена людина не може погодити християнської віри зі здобутками науки. Тим то, поскільки в майбутньому доведеться почати боротьбу за втрачені позиції, то треба буде насамперед поставити цілком ясно справу про взаємини між вірою та здобутками науки.

Сьогодні, коли войовничий атеїзм використовує природописні науки як зброю проти християнської релігії, конче потрібне узброєння цією ж зброєю і слуг Церкви, які могли б не тільки боронитись, але й перейти до безпосереднього переможного наступу. Ми твердимо, що не може бути жадної суперечности між природничими науками та релігією, бо те з усталеного природничими науками, що дійсно відповідає правді, не може заперечувати тверджень релігії, інакше виходило б, що Божя творчість заперечує Бога. Атеїсти дуже охоче використовують слабку підготовку загалу в ділянці природничих наук, подаючи як “наукові істини” твердження надто палких популяризаторів науки або і власні вигадки. В дійсності природничі науки не тільки не заперечують тверджень християнської релігії, але підтверджують основне її джерело: Біблію в цілому та ті слова в ній зокрема, що їх уважали досі за загадкові. Саме актуальним завданням дня є допомогти знайти такі факти, усталити їх і з’ясувати, нпр., чи сучасники Мойсееві були спроможні при тогочасному стані

людського знання дійти самі, без Божого надхнення, до думок і тверджень, висловлених у “Книзі буття”. Ні здобутки геології, ані здобутки хемії, ані здобутки біологічних наук (у тому й відкриття Дарвіна, який, до речі, сам був віруючою людиною) ні в найменшому не перечать тому, що сказано в Святому Письмі, навпаки стверджують це. Більш того, здобутки природничих наук допомагають збагнути велич Божого твору — тієї частини всесвіту, яку ми спроможні спостерігати, а тим самим допомагають краще усвідомити й велич самого Творця.

Завданням дня є послідовно й завзято викривати фальшування здобутків і тверджень природничих наук, — яких то фальшувань допускаються атеїсти з метою поборювати віру в Бога, — та з'ясовувати згідність тих здобутків із релігією. Завданням дня є, отже, підвищувати рівень природничих знань духовенства, щоб і воно могло не тільки дорівнювати, але й перевищувати атеїстів із цього погляду. Коли інтелігент усвідомить собі, що наймодерніші дійсні здобутки науки лише зміцнюють віру в Бога, лише підтверджують правильність того, чого вчить релігія, тоді розпочнеться відступ атеїзму, і мільйони заблуканих душ повернуться в лоно Церкви й Царства Божого на землі!

Беручи до уваги висловлені в цьому розділі думки, можна усвідомити, якою важливою ділянкою виховання молодих душ є розкриття тих істин, що їх збережено в св. Євангелії: у словах Христа і в описі діл Його. Саме в світлі Христової науки стає дедалі яснішим образ світу, що нас оточує і що в дослідженні

його вправляються природничі науки. Роз'яснення факту, що між Христовою наукою та здобутками людського мозку не існує жадних протиріч, є основним завданням виховання.

МЕТА ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО ЗМІСТ

Коли людина з увагою ставиться до свого духового життя, тоді вона помічає, що людська душа посідає деякі властивості й стремління, що їх назнаменовано печаттю вічності. В людській душі є ідеали, які неможливо здійснити в нашій обмеженій земній діяльності. Існує і зміст тих ідеалів, у якому людина добачає зміст і мету свого життя й існування, і в цьому випадку можна збагнути, що по смерті триває далі особисте життя людини у вічному житті і тим самим існує можливість здійснення тих ідеалів. Жуковський, говорячи про відповідні слова Руссо, формулює це так: "Чудесне тільки те, чого немає." Отже, не земна краса, ані земне добро заспокоює й остаточно задовольняє людину, — задоволення приносить тільки вища краса, вище добро, незриме для тілесних очей. Того ідеалу краси людина шукає стало і це свідчить про безсмертність духа її існування. Св. Августин висловився про цю істину такими словами: "Неспокійне моє серце, доки воно не спочине в Тобі, мій Боже." Отже, його мрія — досягнути того найвищого ідеалу добра, краси й довершеності, що єдиний може задовольнити сукупність людських шукань. Тим то тільки з досягненням такого вічного щастя може прийти внутрішнє заспокоєння.

ШУКАННЯ ПРАВДИ — “ІДЕАЛ ІСТИНИ”

Ціль людини, її життя та здобутого знання в загальному стремлінні християнського виховання полягає в першому й основному ідеалі людини: в шуканні правди, “Ідеалу Істини”, ідеалу завершеного знання. Питомою прикметою людини є любов до знання. Тому людина кожночасно й невинно змагає до пізнання всього сущого, до відкриття “тайн буття”. Це змагання зроджується не тільки з практичних потреб життя, з потреб його укласти, підтримувати, робити його приємним і добробутним, але і з унутрішньої туги за незнаним. Людина дорожить знанням, змагає пізнати “істину” хоч би для самого пізнання, в ім’я самої істини. У процесі розвитку знання людина все далі намагається дістатися в ті глибини, не зважаючи на те, що з мірою поширення знань збільшується й таємнича царина невідомого й незбагнутого, слідує дальший ряд питань та загадок.

Не зважаючи навіть на те, що сама безмежність царини знання й буття, з одного боку, а, з другого, обмеженість пізнавальних можливостей і здібностей людського розуму створюють таке становище, за якого людина ніколи не зможе досягнути ідеалу завершеного знання, — людина всетаки постійно кидається в той безмежний океан, її бо тягне туди сила, нестримний імпульс знання й пізнання ідеї абсолютної істини (Петров “Життя після смерті”, стор. 15 і наст.). Христос у своїй цілеспрямованості людського розуму й серця вказує на Себе і тим заспокоює людину такими словами: “Я є дорога, правда і життя” (Йоан

14, 25). Хто бо йде за Ним, не блукає у темряві, а доходить до світла, до своєї цілі, до життєвої мети: доходить не тільки до свого щастя на землі, але й до вічного щастя в Бозі, своєму Сотворителєві.

СТРЕМЛІННЯ ТА ІДЕАЛ МОРАЛЬНОЇ ОБИЧАЄВОСТІ Й ЗАВЕРШЕНОСТІ

Другим ідеалом, питомим кожній здоровій і нормальній людській душі, є ідеал моральної обичаєвості й завершеності. Здорова, без збочень людина змагає до моральної довершеності. Тим то лише той знаходить задоволення в чистому та безперервно пливкому житті, хто зберігає життєву обичаєвість. Моральність оцінює сама себе, а також і діяльність інших не тільки з погляду користи, але й із вищого погляду добра і зла.

Христос сказав: “Яка ж то користь людині, якщо вона, здобувши навіть цілий світ, утратить при тому свою душу?” Людина бореться зо злом і сама з собою в світі, що її оточує. Тому вона ненавидить зло, а радіє з добра. Праведна людина ніколи не задовольняється собою. З життя великих праведників відомо, що людина ніколи не відчуває того, що вона вже досягла вищого степеня моральної та обичаєвої завершеності; навпаки, вона завжди бачитиме перед собою нові далечіні, нові поля для подвигів у добрі, дедалі нові — майже недосяжні — вершини християнської завершеності, що на них вона зобов’язана підійматися. Боровшися за добро проти зла, людина ніколи в своєму житті не відчуває певности

досягнутого. Навпаки, кожна перемога, кожний успіх відкривають їй нову ціль і додають їй поштовху для досягнення тієї цілі.

Це прагнення моральної завершеності являє собою особливу властивість людської психіки. Висока гідність людська заключена у здійснюванні цього ідеалу. Той, хто визнає, що цей ідеал недосяжний взагалі, ні в цьому світі, ні в тому, втрачає не тільки зміст людського свого життя, але й саму людську гідність створену на образ і подобу Божу. Тим то з погляду моральної завершеності людське життя має глузд і виправдання в такому випадку, якщо ми визнаємо, що життя наше не закінчиться тут, а триватиме вічно, безконечно в Бозі.

ЛЮДСЬКОМУ ДУХОВІ ПРИСТОІТЬ “ІДЕАЛ ЩАСТЯ”

Хто між земними створіннями не прагне щастя і хто не змагає до нього? Хто з цих змаганців знаходить його? Ніхто, ніколи й ніде. На цьому світі не існує ніщо, що могло б задовольнити повнотою людину і зробити її щасливою.

Про це всі добре знають. Проте, всі без винятку беруть таки участь у гонитві за щастям. Якщо цей ідеал щастя все ж таки існує, не зважаючи на наші невдачі, розбиті мрії, нездійснені надії й сподівання, то це тільки доказ нашої сильної волі його, оте щастя, здобути. Прагнення до щастя матиме зміст тільки тоді, коли наше бажання щастя, нездійсниме на землі, знайде своє остаточне й завершене заспокоєння у вічному й правдивому щасті,

що його ані злодій не вкраде, ані вода не забере, ані вогонь не спалить. Тим щастям є наш Бог, Добрий Батько, який від віків полюбив нас безмежною любов'ю, наш Сотворитель і Пан землі.

МОРАЛЬНА ОСНОВА ХРИСТИЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ; ЦАРСТВО ХРИ- СТА ЦЕ ЦАРСТВО ПРАВДИ Й ДОБРА

З обичаєвої точки погляду наше життя це одна велика марниця. Перед очима кожного з нас, немов фільмова лента, пересуваються завжди повторювані кадри, що кличуть до неба про помсту — груба несправедливість, беззаконня, тріумф зла й неправди. Ця постійна аномалія в духово-обичаєвій царині розкладає людство. Особливо сильне діяння зла бачимо тепер, у повоєнний час, коли воно, в суперечності з усяким законом, дедалі більше розвивається й торжествує.

Якщо ще можна з деякою правдоподібністю доводити, що всяке зло карається на землі законом, і якщо, з другого боку, хтось настоював би, що всяке добро винагороджується ще на землі, то це всетаки залишається тільки правдоподібністю. Ми бачимо, як непогамовані злодії-рецидивісти раз-у-раз у біді гинуть, боровшись з освоїм оточенням, або провадять мозольне життя. Проте, не менше часто гинуть чесні, добродійні люди, виступаючи в обороні правди й справедливості (Л. Лопатин: Питання філософії та психології. 1890, кн. 5, стор. 70).

Наше обичаєво-моральне виховання вважає

за самозрозумілу річ потребу панування законно-обов'язуючого порядку як перемоги й завершення морального первопорядку. Іншими словами: обичаєвість вимагає того, чого сьогодні не існує і що здійснити дуже нелегко. Тим то наше моральне й обичаєве знання твердить, що для здійснення абсолютної справедливості повинно існувати вічне життя людини, в якому правда й добрість, поругані й осміяні на цьому світі, тріумфували б. Лише тоді людина змогла б зносити свою тяжку долю і таким чином земний побут людини мав би розумно-моральний глузд існування. Якщо б не існувало Царство Христове, Царство Правди й Добра, то чи варт було б людині жити чесно й совісно, відмовляючи собі в утіхах цього світу невідомо задля якої мети?

Отже, віра в існування Царства Божого якраз і є тим стимулом, який спонукує людину таки виконувати свій моральний обов'язок ще тут, на землі, щоб викупити зло, яке, вчинене іншими, мало б через викуплення, обернутись на добро — також для інших. В основі кожного виконання морального обов'язку лежить переконання, що добро примирить із доконаним злом і самого потерпілого, і всіх тих, що ніби то безплідно борються за визволення світу від зла. Руссо слушно твердить, що це провидіння виправдане. Факт страждань невинних не повинен нас непокоїти, бо за стражданнями прийде блаженство й щастя для страждальників. Позагробове життя й щастя, що є винагородою вічності, стали немов корективою та доповненням земного життя, бо там зреставрується, відновиться "всяка правда" для тих, що вірять у вічне життя. Тут для всіх шу-

качів правди відкривається правдивий зміст і значення вартости життя в світлі правд. Що сталося б із людською доброчинністю, запитує проф. П. Светлов, якби вона не мала потіхи серед бур життя і якби їй не світила надія на нагороду від найвищого “мздовоздателя”, бо ж надія на саму земну винагороду не завжди здійсненна? Ту ж саму думку висловлює св. Кирил Олександрійський в одному зі своїх творів: “Якщо б у чеснотливої людини не було переконання про чинність небесних винагород, тоді чеснотливе життя було б неможливе. Бо хто захотів би приймати на себе такі труди, якщо б не мав тієї солодкої надії в Христі Ісусі?”

МЕТА ЖИТТЯ, НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ; ХАРАКТЕР БОЖОГО ЦАРСТВА

Царство Твоє, Христе Боже, Царство всіх віков. І владичество Твоє во всяком роді і роді, ему же ність конца.

З утрени “Царя-Христа”

Зміст життя тільки в існуванні морально-обичаєвих норм, у світлі вічних правд і вартостей. Більшість філософів сперечаються лише про окремі обичаєві частини приписів, але саме поняття обичаєвості, обичаєвого закону й совісти являє для всіх них вічну цінність (кантівський категоричний імператив: “Так чини, щоб твої вчинки могли бути загальним правилом діяння для всіх”). Якщо дійсна ціль життя на землі полягає тільки в наближенні до моральної завершеності, а кожне земне до-

сягнення являє собою лише станцію, ступінь на шляху постійного розвитку, то тільки безсмертне й безконечне життя по той бік земного існування є і може бути виправданням і завершенням життя кожної одиниці.

Наукове знання дозволяє влаштувати краще життя на землі, воно здатне підкорити людині певні сили природи, створити нове, модерне, міцніше, технічно узброєне людство, і тим самим наука стає до послуг людині в досягненні матеріальних дібр. При цьому, живучи в технічно розвиненому світі, дехто запевняє, що людина повинна жити не для свого особистого щастя, а для щастя інших, для майбутніх поколінь. Проте, все це доводило б до порожніх слів, якщо не було одухотворене вірою в вічне життя людського духу. І, супроти лицемірних заяв позитивістів, по-своєму слушно каже один із героїв Достоевського: “Яке мені діло до того, що буде за тисячу років із тим нашим людством... Ані любови, ані майбутнього життя, ані визнання за мною подвигів... Ні, коли так, то найнечемнішим робом житиму для себе, а вся решта хоч і западсья.” І в іншому місці: “Навіщо я повинен конче любити свого ближнього чи там ваше майбутнє людство, якого я ніколи не побачу, яке про мене знати не буде і яке, своєю чергою, зітліє без усякого сліду й спогаду (час тут нічого не означає), коли земля перетвориться, своєю чергою, на льодовий камінь і літатиме в безповітряному просторі з безмежним množestvom таких самих льодових каменів — тобто, безглуздіш чого не можна собі уявити... Скажіть, навіщо я конче повинен бути вдячний, тим більш, якщо все триває одну хвилину?”

Припустімо, за проф. Шмідом, що майбутнє людство досягне щасливого життя на землі, що воно буде сильним, могутнім, що воно розв'яже всі загадки життя й світу та спроможеться підкорити своїй волі сили природи, знайшовши в тому повне й величне задоволення. Що ж буде для тих мільйонів самозречених працівників, які своїми трудами, потом та кров'ю промостили майбутньому людству шлях у земний рай? Чи стали б вони тільки знаряддям, за допомогою якого пізніше одиниці звили б собі гнізда щастя?

Отже, якщо працю відбули не одиниці, а великі людські маси, то й нагорода повинна бути поділена між усіма. Чи людині дано життя тільки на те, щоб вона мучилась? І що, властиво, могло б визволити людину від того бунту проти Творця, що його втілює Карамазов Достоевського? Моральний закон забороняє нам дивитися на людину тільки як на знаряддя, бо людина це носій абсолютного початку. Люди, які перейшли по трупах ані в чому неповинних жертв, не мають права присвоювати собі їхній тяжкий труд і насолоджуватися благами, що постали наслідком людської жертви. Своїми стражданнями людина не тільки не приносить нікому радости, а, навпаки, збільшує горе інших істот. Немає жадних підстав розуму дивитися на життя одних як на засіб щасливого життя других. Усі мають однакове право на життя, радість і щастя. Кожна людина це коваль власного щастя, так твердить логіка здорового розсудку, поготів того розсудку, що його просвічено релігійною вірою. І якщо моя доля складається так, що найсвітліші мої надії загибають у часі і тільки

смерть явить для мене спасіння від зла й страждань, то моє життя набуде повного змісту лише в Царстві Божому, де моє маленьке Я утвердиться у вічному бутті. Це і являє головну спонуку до дій кожного з нас зокрема, дій дійсна вартість яких виявляється в досягненні ідеалу в позагробовому житті. І дія одиниці, збагнута таким чином, зможе виправдати той стан земного існування, за якого більшість людей звичайно буває нещаслива, і тільки щаслива меншість насолоджується отим зглядним земним щастям.

Імпульс розвитку, який діє в усьому органічному світі, виявляється і в житті нашого духа та побуджує нас у поступі вищими ступенями досконалости та повноти життя. Навіть найглибші мислителі, найшляхетніші особистості людського роду завжди відчували трагічний конфлікт між досягнутим на землі та ідеальним потойбічним. І якщо навіть наука визнає цілеспрямованість усіх світових процесів, то чи має право сумніватися релігійна людина в цілеспрямованості й гармонії стремлінь людського духа, що прагне пізнати істину та досягнути абсолютне добро й щастя? Коли ж істина, добро й щастя це не самоомана, а об'єктивні й реальні цінності буття, а, з другого боку, ці цінності не знаходять свого здійснення в земному житті, то вічне життя в Божому Царстві Христа конечно --- конечно як установлення, втілення й виправдання всіх ідеалів, що їх людина усвідомлює і їх прагне ще під час свого земного життя. Ідеться не про нагороду, а про збереження людської особистості й гідності, про збереження змісту моральних стремлінь і виправдання законів морально-обичаєвого сві-

ту-порядку й гармонії. Всім своїм еством людина повинна тяготіти до вічності. Віра в безсмертя живе в її грудях і дає їй змогу оцінити вартість земного дочасного життя та, разом із тим, цілість його людської мети в світлі вічності.

Якщо дивитися на життя як на короткотривалу хвилину, на незакономірний випадок, то дуже легко стати на точку зору гасла: "Живи для себе, для свого задоволення, не турбуйся горем і нещастям інших." Достоевський говорить в одному місці: "Немає чесноти, якщо б не було безсмертя." Без віри в безсмертя не може бути нічого неморального, "все дозволене". Егоїзм, право на злочинство не тільки повинні бути визнані, але навіть треба їх уважати за конечність. Егоїстична любов до себе самого, каже один автор, стає в даному разі "засобом для досягнення свого особистого добра, своєї користи". Така любов ненаситна в задовольванні своїх пороків, пристрастей та нахилів. Чи ж варт любити інших людей, ба навіть своїх ворогів, запитує така людина, коли вони за нашу любов відповідають чорною невдячністю і таким чином наша любов приносить нам тільки страждання?

Можемо інколи зустрінути людей, які, не будучи віруючими і не маючи підстав християнського виховання, все ж таки живуть чесно, є добротворцями і навіть готові жертвувати собою для загальних інтересів людства. Однак це тільки рідкі виїмки. Супроти щастя людства, супроти загального добра люди переважно непослідовні. Теорія і практика їх розбігаються. За своїми рабаганками люди раз-

у-раз роблять те, що за їхніми переконаннями не має глузду. Трапляються люди, чесні з простого автоматичного призвичаєння (коли бути чесним, наприклад, не зв'язано з жадними труднощами) або чесні задля особистої слави. Така “чесність” і “праведність” — ніщо інше, як тільки утилітарна мораль, дуже ламка, мораль, що не витримує вогневої проби першої ж жертви.

Зовсім інший характер має чесність людини, що побудувала власне життя на християнських засадах. У тяжких, вирішальних хвилинах, у скрутних моментах життя така людина буде мов граніт, вона не захитається і не зломиться. В житті, побудованому на християнських основах, на вірі в безсмертя, з'єднуються небо і земля, вічність і часовість, кінцеве і безмежне. Тоді все земне життя освічене світлом вічності. Жадні невдачі, жадні удари долі не спроможуться знищити звисочені ідеали. В ім'я перехідних тілесних радощів ніхто не жертвує найдорожчим, але віра, що впливає з християнських основ виховання, завжди служитиме могутнім імпульсом викресати з себе високі, шляхетні стремління душі, буде спонукою досягати ідеали праведности, святости, правди й добра.

Необмежені обрії розкриваються тоді перед зором людини. Працюючи тут, на землі, людина будує тоді своє вічне щастя. Така праця вже не безцільна, бо це служіння тому, що не гине й не проминає: “сокровища, іже на небесіх”. Смерть, пануючи на землі, стає в такій праці переможена вічністю. Тим то християнство залишиться повсякчас — і під цю пору

панування в світі матеріалізму, і в майбутньому, після остаточної перемоги над матеріалізмом, — морально-культурною силою, яка просвічуватиме кожную думку, кожне слово в світі безсмертя людського духа.

Ми знаємо багато високоморальних філософів, знаємо цілі філософічні школи з суворим моральним кодексом, однак усі вони існували тільки як пропаганда пасивної доброти й чесноти. У них, за малими виїмками немає ні тієї подвигу, жертви. Тільки в надрах християнства знайдемо приклади великих жертв і самопосягати, великої й чистої любови, що являє собою непереможну силу.

Віруючого християнина не страхає зростаюче зло, яке негайно заливає та поглинає кожне добре діло. Надія християнина не в проминальних і суєтних хвилях життєвого моря, вона домінує над ним у вічному Царстві Христа. У Св. Письмі написано: “Зрушаться ефемерні земні царства супроти Христового Царства, Царства Миру, Царства Віків.” “Бо неможливий і непереклонний Вишній Град, Небесний Сіон, Царство Духа, Царство Віків”, яке ґрунтується на фундаменті вічності. І в тому царстві наше утішення, наша вся надія і ціль. У ньому наш спокій і перемога, наше дійсне щастя, бо воно тривале й вічне. (За Успенським: Вопросы философии и психологии. 1916. Кн. 132-133, стор. 124).

На колючому й каменистому шляху життя християнська віра в позагробне життя робить труднощі й турботи людського існування нечинними й неважливими в порівнянні з вічними благами на небі. Віра перемагає відчай,

сумнів і тривогу. Людина з вірою терпляче носить хрест свого життя, бо знає, що через страждання йде шлях до спасіння, до воскресіння і вічного щастя в Бозі.

ЦАРСТВО БОЖЕ ВНУТРІ ВАС Є

“Царство моє ність от мира сего”, сказав Христос до Пилата — у протиставу до Римського Цісарства та його намісника, — характеризуючи своє Царство як позагробове, вічне.

“Царство Боже внутрі вас єсть” — підкреслював Ісус Христос, вказуючи на духовний характер своїх володінь. Не в просторі й часі Бог, а, навпаки, в Бозі простір і час. Царство Христове вище простору й цього світу, що його ми сприймаємо нашими тілесними органами й почуттями, — не кажучи вже про те, що й сама наукова проблема простору ще й досьогодні не розв’язана ані у фізиці, ані у філософії. Тим більше сутність духовного світу являє собою тайну для нашого розуму. Святе Письмо не характеризує позагробовий світ просторовими визначеннями, терміни, що воно їх уживає, це: Царство Боже, Царство Справедливости, Миру й Радости у Святому Дусі (Рим. 14, 17).

Духовий світ відкривається тільки віруючим в акті з’єднання з Богом-Творцем через Христа-Спасителя. Він доступний уже тут — саме в релігійному житті. Він іманентний у релігійному почуванні. На іманентність його вказував Христос, коли говорив, що Царство Боже наблизилося, що воно внутрі нас.

Коли Христос зглибив прірву між сьогобічним та потойбічним світами, протиставивши їх один одному і підкресливши духовий характер Царства Божого, а одночасно наблизивши його до людини, то Він, як Богочоловік, об'єднав у собі обидва ці світи. З'єднання людини відбувається, наприклад, в акті навернення або благодатного відродження. У розмові з Никодимом Христос сказав: “Коли хтось не народиться звиш, не може побачити Царства Божого” (Йо. 3, 3). Відроджена з Божої ласки людина вже в цьогобічному житті посідає той внутрішній Христовий мир, а, як сказав Христос в іншому місці, “віруючий у мене має вічне життя”.

Віруючі в святі таїнства стають ще на землі учасниками вищого життя, духового царства — через Святу Євхаристію (грецьке “евхаріс” — доброї ласки), через “ліки безсмертя”, за словами св. Ігнатія Антіохійського: “Достойні душі через діяння Святого Духа вже тут приймають завдаток тієї вічної духової насолоди, тієї радості й утіхи, що ними святі в Царстві Божому втішатимуться у вічному житті.” Людина стала престолом Божим, і сам Бог оселяється в ній, якщо її душа стала духовим оком, насичена світлом, тим кормом духа, напоєна живою водою, живим вином. Православний богослов проф. Флорський характеризує грядуче Царство так: “Тоді настане Благословенна Субота, і для всієї тварі той заспокоєння день, таємничий “восьмий день” творення, не вечірній день царства. Тоді “Пасха нетління” розповсюдиться на весь світ. Тоді вся твар обновиться і стане духовою, стане притулком неуречовленим, нетлінним, не-

змінним, вічним. Небо стане незрівняно більш блискучим і світлішим. Земля прийме нову незречену красу та вбереться в багатоманітні, нев'янучі цвіти, світлі й духові. Сонце сяяти-ме сім разів сильніше, ніж тепер, і весь світ стане досконалішим від усякого слова. Він стане духовим і божественним, з'єднається з "розумним світом", виявиться немисленним раєм, Єрусалимом небесним, невідчужим спадком синів Божих". ("Переселення душ", стор. 164-165). Тоді Бог буде всім для всіх. А св. Йоан говорить зокрема про життя праведних майбутнього віку: "Ще не відкрилося, що будемо. Знаємо тільки, що коли відкриється, будемо подібні Йому в тому, що побачимо Його, який Він є." (Йо. 3, 2). А св. апостол Павло зазначає: "Що око не бачило і вухо не чуло, що уготовав Господь і створить люблячим і тим, що служать Йому."

ЦАРСТВО БОЖЕ І ЦЕРКВА ХРИСТОВА

Церква Христова це містичне тіло Христа (Енцикліка Пія XII "Містіці-корпоріс"), Волею Христа, як первопочин заснування Царства Божого на землі, було створення Церкви, а перед цим покликання учнів та апостолів (Йо, 1, 35), покликання учнів до наслідування на Генезаретському озері (Марка 1, 16), вибір апостолів перед нагірною проповіддю Христовою (Л. 6), вибір Петра та призначення його на голову Церкви (Мат. 16, 18) і прощальна проповідь на Тайній Вечері, безпосередньо перед Христовими Страстями та завершенням Його земних дій.

ЖИТТЯ В БОЗІ І ДЛЯ БОГА

Ісус Христос являє собою дателя нової сили, нового єства. Виступаючи як дар Божий, він подає людству руку — приклад із Петром. Йоан благовістить Його прихід як прихід Слова Божого — “Логосу”. Християнство це не тільки нова етична школа, це передусім визначна допомога на всіх життєвих шляхах християнського життя. Це не обмеження, а збагачення людини. У великій проповіді в Капернаумі Христос каже про себе: “Я є хліб з неба”, що заспокоює всякий голод і тому більше важить, ніж звичайний хліб. У прощальній проповіді Христос виявив себе як “винну лозу”, гілки якої, якщо їх відтяти, гинуть. Це те есхатологічне “дерево життя”, що його зображує в Апокаліпсі св. Йоан (22). Це нова життєва енергія, нова вітальність, Божий життєвий корінь, що його Бог вщепив у людину і що розвивається далі в новому посіданні життя. Отже з Христом вступає у людей нова життєва радість, нова екзистенціальна прикметність, струя життя, що стремить у вічність. “Єлици во Христа крестистесь, во Христа облекостесь” — каже апостол Павло, і він же каже в іншому місці: “Ми будемо в Ньому і для Нього жити.”

Одноразовий і своєчасний виступ Христа відноситься до всеіснующого і тим самим узагальнюється. Христос промовляє не тільки в тридцятих роках свого земного побуту, але й сьогодні, в двадцятому сторіччі. І не тільки до Самарянки, до Петра, до Юди, до багатого юнака, але й до всього грішного людства, до покуютих, до цілої Христової Церкви. Сьо-

годні до нас промовляє не тільки історичний Христос, але вічний, “Хрістус-етернус” і в слові своєї Євангелії Він залишиться з нами до “скончання віка”. У Його світлі людське знання й навчання може мати тільки релятивну вартість.

Нашою метою є розвинути думки, що являють собою живоносну й кровоносну систему Нового Заповіту.

Новозавітний світ стоїть під особистим чародійним авторитетом Христа. Новозавітне світовідчуття вічного життя спрямоване на пізнання Христа як на вічну правду. Догмат віри водночас являє собою всеоб’ємну життєву силу й причину всеоформлюваного життя. Теологія апостола Павла є в головному її ядрі богословською антропологією. Все новозавітне писання постало зо спеціальної місії. Сьогодні новозавітне християнство оживає більше, ніж будь-коли — постає як протидія новочасному поганству: матеріалізові й червоному безбожництву. За новий переворот і відродження людства в християнстві ведеться якраз сьогодні бій. У той час, коли в труднощах і, разом із тим, у вірі в Христа, оформлюється нова людина, виховання в християнському дусі є метою новозавітного благовістя.

Відкуплення людства з диявольської неволі й гріха являє собою чин Царства Божого в людині й у світі. Терміну “Царство Боже” Христос уживає в Євангелії Марка (39), Луки (51), Матея й у Йоана (3, 3; 3, 4), в Апостольських Діяннях (1, 3; 8, 12), в апостола Павла (Рим. 14-17; I Кор. 4-20; 6, 9), воно є першою темою першої проповіді Христової в Марка (1, 15) і останньою темою останніх вказівок

Христових по Його Воскресінні (Діяння 1,3). Цим поняттям Христос уймає універсальну теократію й універсальну монархію Ягве, як цього, між іншим, сподівались і в ізраїльському народі. Надія ізраїльтян, що в часи старозавітніх пророків мала передусім морально-релігійний характер, у часах Христа зазнала багатогранних змін. Надія Ізраїля полягала в наставленні на майбутній розцвіт матеріальних сил по тому, як настане день визволення з чужинецького римського ярма, і на панування Ізраїля в усьому світі. У цьому був глузд приходу месії, післаного від Ягве. До того ж в уявленні старозавітніх жидів прихід Царства Божого був пов'язаний із моментами есхатологічно-апокаліптичного характеру: із моментом якоїсь катастрофи супроти сучасних понять, яка то катастрофа принесе порядок Божий із неба на землю. Христос відкидає матеріальні та політичні сподівання народу, а спрямовує його увагу на морально-духове й релігійне поняття Царства Божого у старозавітніх пророків Старого Заповіту. Він діє в сенсі одуховлення поняття “Божого Царства на землі”, отже, запроваджений ним термін є цілком новим та оригінальним: Царство Боже є в царині духа, “внутрі вас”.

Царство Боже, за задумом Христа, є там, де панує Бог із своїми законами. Це, отже, зв'язок не тільки знизу догори, тобто, обов'язки людини супроти Бога, але також і “дар свише”, від Бога до людини. Це не тільки панування Творця, але й багатство Боже в окремій людській одиниці, багатство Бога, який виливає на своє створіння блаженство, щастя й надприродну гідність.

Все це Христос охоплює в своїй природі, коли каже (Мат. 6, 33): “Шукайте спершу Царства Божого, а вся решта дасться вам.”

ДАЛЬШІ ДУМКИ ПРО ЦАРСТВО БОЖЕ

Із приходом Христа настала нова ера людства, що її можна назвати ерою життєрадісною, багатонадійною і багатозаповідаючою. “Із царства тьми вивів нас і впровадив нас до свого царства вічної радості та безконечного життя”, каже апостол Павло (Кор. 1, 19). Віднайшовши цей шлях до Бога, людство не повинно його більше втратити. Не випадково з місії Павла серед поган виникає Євангелія грека Луки, благовість як Христос Спаситель (Сотер), а любов Божа до всього роду людського стремить виправити та перевиховати все те, що було зламане, заблукане та загине. За євангелистом Лукою Христос ступає в слід за кожним окремим: за грішником, за вбогим, що шукає вічної любови й правди, і провадить його до праджерела — до самого Бога-Творця як до остаточної цілі людства й людини. Христос викликає на бій царство тьми, проголошуючи змагання проти диявола. Він віддає своє життя за людський рід, а устанавлюючи святу Євхаристію, говорить про своє тіло, що жертвується, і про свою кров, що проливається за многих. Апостол Павло каже з цього приводу: “...Ви тепер близькі (енгіс) у Христі Ісусі, і то через кров Його.”

Христова Церква продовжує діло спасіння й відкуплення на землі, зводячи та еднаючи всіх і все, цілу вселенну в одну родину Цар-

ства Божого на землі і майбутнього на небесах. Про це говорять і філософи нових часів, як Шеллінг і Соловйов.

ВАРТІСТЬ ВІЧНОЇ БОЖОЇ НАУКИ НАД ЧАСОВІСТЮ ЛЮДСЬКОЇ НАУКИ ТА ЛЮДСЬКОГО ЗНАННЯ

Свята Євангелія це справжня школа, в якій можна навчитися всього, навіть мистецтва над мистецтвами: мистецтва виховання. Христос являє собою зразок досконалого педагога, досконалішого за всякого з-поміж смертних людей. Він посідає риси, конечні для виховання людства: авторитет, любов, такт і безкорисність.

Виховувати людину це означає приєднувати її до своєї мети. Виховання являє собою продовження діла Сотворителя, і досконало виховати людину може тільки сам Бог. Щоб заслужити повагу й послух збоку учнів, треба діяти в імені Божому, і в цьому полягає дійсний авторитет. Як глибоко, як справедливо й гідно відзеркалюється ця властивість у нашому Спасителеві. Він виховник і Божество в одній особі: “Це син мій возлюблений, і Його слухайте.” (Мат. 17, 5). І сам Христос, свідомий своєї місії, заявляв: “Моя наука не є моєю лише Того, хто мене післав.” (Йо. 7, 16), і далі: “Хто мене бачить, бачить мого Отця” (Йо. 149).

Слідування Божій премудрості вимагається й від педагога - людини. Заступаючи Бога й батьків, намагаючися розвинути у виховуваних любов, він сам повинен мати ту любов: у слові

й у ділі. Тому першовзором є тут наш Спаситель, що особливо любив дітей і велів дозволити їм приходити до Нього завжди (Мат. 19, 14; Лука 18, 16). У дітях Він добачав велике майбутнє. Щоб охоронити їх від зла й зіпсуття, Він виявляв до них особливу увагу, піклувався ними з особливою любов'ю.

Багато молоді спасатимуть слова Христові до дітей, і ці слова повинні запасти глибоко в серце всім виховникам.

З любов'ю тісно пов'язане співчуття, вирозумілість та терплячість, високі зразки яких так само ідеально являв собою Христос. За словами св. Томи Аквінського, виховник заслуговує корону мучеництва саме за свою надзвичайну терплячість, що в ній він стало вправляється. Христос залишав необмежену свободу всім, що до Нього зверталися, хоч як бував змучений денними проповідями. Джерелом Його терплячости була надмірна любов.

Являє Христос, як виховник і зразок такту, навіть супроти тих, на кого Він гнівається (продавці у храмі), являє і безкорисність. Живши надзвичайно вбого (Мат. 8, 20; 3, 13; Мар. 3, 33), Він міг із повним правом навчати інших діяти, не чекавши на нагороду.

РИСИ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЖИТТЄВИХ ВАРТОСТЕЙ І ЗМІСТ ХРИСТІЯНСЬКОГО НАВЧАННЯ; ПРО ВАРТІСТЬ ДІЛ ЦЬОГО СВІТУ І ДІЛ З ЛАСКИ БОЖОЇ У ВІЧНОМУ ЇХ СВІТЛІ

Ці прикмети виховника Божественний Спаситель надзвичайно плідно виявляв у своєму способі виховання.

У властивому християнському вихованні ко-
нечно звернути увагу на такі чотири моменти:
ціль виховання, природа і властивості вихов-
ника, виховавчі засоби та застосування даних
засобів.

Ціллю виховання є зробити людину здібною
та готовою йти в напрямі своєї найвищої мети
та призначення, теж у напрямі досягнення най-
ближчої земної мети, тобто в напрямі того
майбутнього становища, яке дана людина має
посісти в Церкві, державі чи суспільстві. Лю-
дина має бути вихована, в кожному разі, не
тільки для себе, але й для інших, для держави,
нації чи взагалі для землі, остаточно ж — для
абсолюту: для Бога й неба. Вона не повин-
на ні на хвилину забувати, що небо це наша
кінцева й остаточна батьківщина.

На цю високу, шляхетну й остаточну мету
людини Христос раз-у-раз звертає увагу всім
тим, кого Він навчає безпосередньо, а також
і майбутнім поколінням. Найляпідарніше ска-
зано про це в Його формулі: “Хто душу свою
в цьому світі зненавидить, спасе її.” (Йо. 12,
26). Багачеві, який своє серце прив’язав до
благ цього світу, Христос сказав: “Безумче,
ще цієї ночі душу твою заберу, а те, що ти
придбав, кому залишиться?” (Лука 12, 20).

Другий момент у християнському вихо-
ванні, що має не меншу вагу, це вміння ви-
ховника оцінити свого вихованця. Кожний ви-
хованець це ж бо людина, чудове сотворіння
Бога, Його дитина й прообраз, єство з ба-
гатогранними обдаруваннями, що прикраша-
ють душу й тіло. Після падіння в гріх людина
не стала цілковито злою, проте вона повна не-
безпечних нахилів, пристрастей, що їх її воля

повинна весь час опановувати, — і про це повинен педагог пам'ятати кожночасно. Власним прикладом виховник повинен допомогти зашепитися добру в душі виховуваного, і це повинно відбуватися не при допомозі сили чи застрашування, лиш усвідомленням для виховуваного його власної настави до життя, що мусить у ньому перетворитися на внутрішню потребу. Вихованець не повинен бути відданий на власну волю, проте ця воля ні в якому разі не мусить у ньому бути заперечена.

Христос ставиться до людини з найбільшою шаную, тактовно підпорядковуючи своєму виховному впливові її розум, волю, уяву, душу й тіло, як це щоразу видно з Його повчальних виступів.

Разом із тим Божественний Спаситель шанує людську свободу, свободну волю, Він бере її за підставу й першу умову для кінцевого виконання обов'язку (Мат. 19, 17) і для найвищих завдань довершеності (Мат. 19, 21). Але водночас Він указує раз-у-раз на прихильність у людині злого, що його треба поборювати самозапереченням та умиртвленням тіла.

Найважливіші виховні засоби, — як от поучення, винагорода й кара, — Христос застосовує в досконалій формі найдоцільнішого вжитку. Вказуючи на найвищу ціль, Божественний Спаситель висуває, як засоби її досягнення, чесноти: віру, надію, любов (Мар. 16, 16), а також чесноти моральні: вбожество, відірвання себе від матеріяльних, проминальних благ (Мат. 53, 19, 29), чистоту духа й тіла (Мат. 5, 8; 6, 22; 19, 11), діла милосердя щодо душі та тіла (Мат. 5, 7), любов до ворогів (Мат. 5, 44), а також любов до хреста (Мат.

5, 10). Як об'єктивні та загальні засоби Христос поручає Заповіти Божі (Мат. 19, 17), що являють собою певну й пряму дорогу до небесного щастя. Як засоби, поручає Христос і Святі Тайни (Мат. 28, 9), а також молитву (Лука 1, 12). Відбувається все це не довільно, не за сваволею кожного, а в підпорядкуванні видимій Церкві, що її встановив Христос, сформулювавши її ціль і правила (Мат. 16, 18; 18, 18). Звертаючись до здібностей уяви своїх слухачів, Він яскраво малює їм образ неба (Йо. 1, 42; Мат. 2, 22; 52; Лука 14, 16; Мар. 14).

Імпульси в людині Христос збуджує, звертаючись до всіх сторін її духа та душі: з обсягу звичного щоденного життя й знання і з погляду найвищої досконалости. Цілу людину Христос хоче зробити доброю від основ, а всі її обдарування скерувати на надприродне духове вище життя. Він зовсім не вимагає при тому, щоб людина відмовилася від своїх природних нахилів — ідеться лише про те, щоб ті нахили були ушляхетнені, щоб перед ними завжди стояла велика мета. Він дає поради, як зусилля свободної волі та нахили людського серця спрямувати на відповідні шляхи. Він хоче привести людину до глибокої й дійсної покори та великодушности.

Свята Євангелія переповнена чудовими зразками християнської звершености, на підставі яких треба кожному творити для себе ґрунт змагання за християнську досконалість.

Наступний виховний засіб — це винагорода й кара. Божественний Спаситель вимагає розмірно багато, але ще незрівняно більше Він обіцяє за те. Тим то можна сміливо сказати, що людина нічого не творить без заплати, що

ні один її крок не залишається невинагородженим. Раз-у-раз повторює Христос: “Щасливі, щасливі ви будете...” (Мат. 53, 11; 24, 46; Лука 6, 20; 11, 28). Христос не стримується у визнанні й похвалі, Він великодушний і широкого серця. Чуда, що їх Він сам творить, Він залюбки приписує вірі тих, над якими чудо створено. (Мат. 9, 22; Лука 17, 19; 18, 22; Мр. 10, 52). При тому Божественний Спаситель прекрасно знає, що любов не може бути накинена, що вона може народитися тільки з любови: “Любов творить добро.”

У вихованні не виключені погрози й кари. Христос уживав і цього засобу, проте Він значно більше не страхав і карав, а заохочував і додавав відваги, а також винагороджував. Кари Він уживає лише тоді, коли всі інші засоби виявилися безуспішними. Загрожуючи, у випадку крайньої konieczности цілому народові (Мат. 2, 27; 23, 38; Лука 19, 13; 20, 16; 21, 24), Він загрожує інколи окремих верствам, як от фарисеям (Мат. 23; Лука 11, 39; 16, 14; 20, 17), а також окремих людям у різних алегоричних притчах та образах, заповідаючи кару (Мат. 22, 25 та ін.; Мар. 9, 41 та ін.). Тут можна вичути виразну й поважну мову вчителя й виховника, а, водночас, авторитет Вічного Судді. Але там, де Христос зустрічає щирість і добру волю, там Він радіє й нагороджує. Ті нечисленні випадки, коли в своїх промовах Він підвищував тон, вражають і потрясають. І особливо вразливим є випадок із Юдою: Христос, прочуваючи його моральне падіння, задовго ще перед доконаним актом зради застерігав його (Йо. 6, 71), проте, скільки любови й виrozumіння виявив Він до свого

впалого учня (Йо. 13, 10) і як змагає Він до того, щоб урятувати нещасного засліпленого.

Дальший засіб виховання це практичне застосування та вправа в теоретично викладеному. Від тих, що до нього зближались, Спаситель вимагав насамперед сильної віри і, притягаючи їх до співдії, Він їх уздоровляв, скріплював, приготовляв та вправляв у покорі. Кандидатам на апостольське звання Він безумовно й беззастережно ставив вимоги зречення світу й усього земного. Навіть звичайних вірних ставив перед поважним рішенням бути готовими зректися всього, хоч би і власного життя.

Щоб тримати своїх слухачів у стані постійної готовости, Христос раз-у-раз повторює найважливіші точки вчення: конечність самозаперечення, несення хреста, любови, молитви. Повторювання, вправа, кажуть, є матір'ю мудрости. Крім того ж, важливо завжди мати в стані поготівля всі виховні засоби і в потрібну хвилину вміти їх відповідно застосувати. При цьому Христос виказував надзвичайну терпеливість, яка являє собою одну з найважливіших прикмет справжнього виховника й педагога.

Своїм незвичайним знанням людської душі, своїми властивостями великого педагога Христос відзискав для Царства Божого неодну душу, що перебувала в сумнівах чи в зневірі (Никодим, Самарянка та багато інших). До впалих і грішників Він виявляв глибоке виrozumіння й надлюдську лагідність.

Особливо велику увагу приділив Христос вихованню тих, кого Він визначив для апостоль-

ського життя. Систематично й послідовно впроваджував їх у таємниці Царства Божого, а в останній своїй проповіді під час Тайної Вечері дійшов до кульмінаційної точки в своїй любові до них, а через них і до цілого людства. Про обов'язки апостолів та учнів він навчав у подвійних пастирських інструкціях, а також у перших місійних спробах (Лука 9, 10). Намагаючися привчити їх до постійного стану готовости, Він повторював їм безперервно істини свого вчення, скеровував їх, інколи й картав за деякі недоліки, за невпорядкованість їхніх людських нахилів. Творив для них окремі чуда, як от чудо втихомирення бурі на морі, тощо.

Від усіх своїх слухачів Христос вимагав працьовитости. Перевіряв успіхи своїх учнів на полі ширення Божого слова, розпитував, далі заохочував (Мар. 6, 40). Притягав до співучасті в творенні чудес для всіх (Лука 10, 7; Мар. 6, 39). Із батьківською добротою дбав Спаситель про чисто тілесні потреби своїх учнів, беріг їх від заздрости, закидів та нападів з боку фарисеїв (Мар. 2, 16-18). Виховуючи учнів, Христос підходив до кожного зокрема, звертався до індивідуальних властивостей та спроможностей, — зрештою, і закликав Він кожного різними засобами, виходячи з особистого характеру закликуваного, а пізніше — кожному визначав його місію, також беручи до уваги індивідуальні властивості. Показове це на прикладі Петра, якого Божественний Спаситель поставив на особливо тяжкий іспит, допустив його перейти щаблі зневіри і відречення від Нього, щоб потім довести його

до правдивої християнської покорі й уповання на Божу всемогутність та виділити з-поміж усіх як голову цілої Християнської Церкви.

ДАЛЬШІ ЗАКЛЮЧНІ ДУМКИ ПРО ЦАРСТВО БОЖЕ

Ті, що піддалися під вплив і виховання Божественного Спасителя, стали з грішників праведниками, а з праведників — святими, тобто знарядям великих Божих діл у спасінні людей і в освяченні. І що більш беззастережно та величніше присвятили вони себе Богові, то кращі й величніші були їхні осяги. Наочно бачимо це на Никодимові, Йосифові з Ари-матеї, Магдалині, на Марії та Лазарі, а зокрема й особливо на апостолах, що їх Христос здобув-позискав для свого діла.

Але осягами на апостолах та перших вірних Христос не обмежився. Божественний Спаситель являє собою первозразок і виховника всього людства всіх часів. Ті, що від Його появи прийняли Його науку, зовнішньо прийняли її під покровом видимої Його Церкви, а внутрішньо — через Його святу ласку, що нею Спаситель довершує своє виховне діло поосібно на кожній людині, на кожному християнинові. Пізніші невдачі християнства, в житті народів та окремих людських одиниць, це тільки ступені іспиту людства на тому новому переможному шляху, що його вказав Христос, це ті дороги, що стоять перед кожним великим ділом і що їх свята Христова правда зрештою подолає.

Людина в засаді є вільна, вона має свободну

волю, тож її ніхто, навіть сам Бог не може присилувати. Свобідна людська воля заключає в собі можливість надужиття самої себе. І людина це, кінець-кінцем, слабе та хитке створіння, що носить зародок зіпсуття в своїй істоті від первородного гріха. Численні й сильні спокуси внутрішнього, як і зовнішнього характеру тиснуть на людську природу безперервно і тим роблять її становище на землі ще більш хитким. Мало є людей, що встоюються перед тими спокусами. Тим то виховання людини і набуття досвіду триває протягом цілого її життя. Господь своїм досвідним впливом не полишає людину ані на хвилину, і це являє собою запоруку для тих, що свою свободну волю хочуть скерувати на досягнення вічного блаженства, через свідомо творені добрі діла. Це тим більше тяжко для окремої людини, що Бог воліє радше допустити зло, ніж заперечити свободну волю людини. Про це треба раз-у-раз пам'ятати кожному, а поготів тому, хто береться до виховання своїх ближніх.

Приклад Магдалини, що їй Христос з'явився після свого воскресіння (Йо. 20, 16), її слова при цьому: "Учителю мій" і "Господи", — це приклад істоти, наскрізь перейнятої святою особистістю свого Великого Навчителя, істоти, що все своє подальше життя вірно слідуватиме Його заповітам і голоситиме для тих, що ще не прозріли, Царство Боже.

Кожний правдивий виховник радіє з того, що його наділено почесною місією брати живу й активну участь у виховному ділі Христа. Він поклав підстави під виховання людства на всі часи, і Він являє собою первозразок, що на

ньому повинні взоруватися всі ті, що поставили собі за мету життя виховувати в душі Його Царства.

ВЗАЄМИНИ МІЖ НАУКОЮ ТА РЕЛІГІЙНИМ ВИХОВАННЯМ

Глибоко в душі людини, писав проф. О. Д. Хвольсон, коріниться бажання пізнати основи світу, що її оточує і що часткою його вона сама є. Людина бажає вглянути у внутрішню суть того, що відбувається. Вона хоче пізнати й знати цю внутрішню суть. Вона прагне до того, щоб одержати відповідь на три великі питання: яким способом звершується буття та яким правилам і законам воно підлягає? Який у цьому внутрішній зв'язок, яка причина цих феноменів і куди вони ведуть? Де джерела і де те море, в яке вони течуть і в якому вони зливаються? Туга за "істиною" безмежна, і лише з неохотою та жалем затримується людина перед границями, поставленими її досвідом. Дедалі наново шукає вона нових шляхів, щоб усунути ті границі-заборони або щоб принаймні їх якось обійти. Її думки не хочуть затримуватися перед прірвами і не хочуть безнадійно стояти перед горами, що загороджують їй шляхи та відділяють її від бажаної істини. З тієї туги та бажання знати й пізнати виникла й сукупність наук та знання.

У понятті "наука" маємо на увазі сукупність пізнань, зв'язаних та об'єднаних в одному органічному цілому. Метою науки є розкриття та визначення закономірного зв'язку між фе-

номенами та різними виявами буття, закономірностей так званих законів природи. Закон причиновости при тому являє собою панівний та визначальний принцип усіх наук.

Приклонники науки як опису причинової залежності появ та їх відношення одне до одного спираються на тому, що основні поняття, які має до розпорядимости наука, тобто матерія, сила, закон, це тільки об'єктивні поняття, супроти яких невідомо, чим вони є в дійсному світі, в світі кантівських "речей у собі". Проф. Ф. Шміт писав: "Наука зобов'язана вияснити нам ті закони й ті норми, що об'являються в безконечних видозмінах вселенної." А проф. О. Хвольсон зазначає, що завданням науки є пізнати й розуміти перводжерела та первопричини фактів, які нам знані. Тільки словом "розуміння" висловлено завітну мету науки. ("Характеристика развития физики за последние пятьдесят лет". Лгр. 1924. Стор. 203).

Тож книга природи повинна служити всякій нашій дослідній науці до пізнання "прапричин". Шеллінг каже, що колись закінчиться всяке дослідне знання, бо настане розвиток наук такого розмаху, що він перетвориться на т. зв. "візію beatіфіка" в потойбічному житті. Він каже: "Спекуляція наукова це все — бачити, розглядати те, що в Бозі." Отже, наука має вартість лише настільки, наскільки вона спекулятивна, тобто являє собою контемпляцію Бога, яким Він є. За Шеллінгом, науки свого часу почнуть так або так зникати, бо наступить змога безпосереднього пізнання. В найвищій науці замикається смертне око, де

вже не земне, а “вічне”, в Ньому зрине, стало бути.”

Наука прагне єдиного вищого принципу, який пояснив би все буття, який охопив би, як висловлюється Мах, усе існуюче одним процесом мислі. Шукання єдності в різноманітності феноменів і зведення знань до цієї єдності — у цьому полягає суттєве стремління людського розуму. В новіші часи з'явилася тенденція розглядати завдання науки у практичних цілях — у тому, як і наскільки наука може дати людині засоби оволодіти природою та задоволити її життєві потреби. Проте, ця сторона науки насправді являє собою похідне. Справжня її мета — у вище сформульованому.

Коли мова про чисту науку, будовану на духовій основі, то не можна забувати про ряд важливих умов, що ними обмежується людське пізнання заздалегідь. Насамперед це обмеженість суб'єкту пізнання, яка існує хоч і не такою мірою, як про це твердили Геракліт і Протагор, а потім скептики, проте все ж є значною перешкодою до повного об'єктивного судження людини про явища природи. О. Лібмен зазначає: “Ми бачимо світ, що нас оточує, тільки сповидно. Всі наші уявлення про внутрішню природу зумовлені своєрідністю нашої організації і являють собою продукти пристосування нашого розуму до з'яв і фактів об'єктивної дійсності.” А релігійний мислитель Неплюєв висловлювався ще гостріше: “Наш розум і наші почуття не мають у собі непомильності і спроможні ввести нас у жалюгідні заблуди. Вся історія людства, включно з історією науки, може сміливо називатися

історією обману органів почуття та помилок людського розуму.”

Недосконалість пізнавальної здібності людини помножує ще й невичерпність об'єкту пізнання. Утверджуючися в питаннях буття, наука дедалі йде шляхом поступу, але цей шлях безконечний, бо безконечний всесвіт і безконечна різноманітність його форм. Ляель говорить: “Межі вселенної неприступні для смертного розуму як супроти простору, так і супроти часу.” На питання про межі й цілі вселенної відповісти ніхто не може, відповіді бо завжди лежатимуть у царині фантазій та здогадів. Межі знання не покриваються з дійсністю, і це визнають навіть представники теперішнього діалектичного матеріалізму. ЙІ. Аголь пише про це: “Наші спроможності пізнати світ безмежні, хоч абсолютно вичерпати його ми ніколи не будемо в силі. Завжди перед людством маячитиме якийнебудь непізнаний останок, до пізнання й збагнення якого будуть завжди скеровані наші думки й наші зусилля, а кожний успіх у цьому напрямі хоч і буде дедалі більше й більше покращувати знання про той непізнаний останок, проте в той же час нам відкриватимуться дедалі нові й нові незнані обрії, бо вселенна безконечна та невичерпна.” В іншому місці він говорить про причину обмежености нашого релятивного пізнання, яка коріниться в тому простому факті, що безмежна природа не може бути вичерпана до кінця. (“Витализм и механический материализм и марксизм”. М.-Лгр. 1928. Стор. 23, 42). Загально знаний і вислів Леніна про те, що природа, атом, навіть електрон невичерпні.

Св. Августин оповідає, що він одного разу

мав видіння: дитину, що черепиною старалася вичерпати море у зроблену нею ямку. Коли ж він спитав, що вона робить і завважив при тому, що неможливо вичерпати безмежне море малою черепинкою, то дитина-янгол відповіла на те, що більш неможливо йому, Августинові, своїм обмеженим розумом збагнути й охопити таємниці природи та буття вселенної й усього видимого та невидимого світу.

НАУКА ТА РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ

Наука вияснює механіку життєвих процесів, вивчає речевий склад світу, закономірність та історію вселенної, але вона німа перед питаннями добра й зла, вона спиняється перед тайною особистости, її свободи й її духового творення. Бердяєв твердить: "...від доторку пізнання все живе й індивідуальне вмирає, а все конкретне обертається на абстрактне."

Наука дає технічні засоби підпорядкувати природу й людську волю матеріальним інтересам, але вона не обіймає цілісно всього буття, що для нас є найважливішим. Тільки приязність Бога може одухотворити науку і скерувати її на вищу мету, Бог бо існує в кожному нашому доброму помислі, і "Царство Боже всередині є" у нас, як це сформулював Христос.

Тим то наука може служити лише засобом, помічником у вихованні людини, метою якого є пізнання Бога і Його твору через віру та заглиблення в істини християнського вчення.

ОБИЧАЄВІСТЬ, НАУКА ТА МОРАЛЬ

Найбільше безсилі науки супроти точного знання в царині обичаєво-морального порядку та духового життя. Наука змагає до пізнання істини, однак для науки "істина" це не ідеальна норма обичаєво-моральної обов'язковості, а тільки еквівалент наукового образу світу з об'єктивною дійсністю. Поняття "добра" і "зла" не мають місця між "категоріями" наукового думання. Застосоване до життя, значення наукового знання вимірюється не стільки обичаєво-моральною оцінкою, скільки мірилом практичної вартості. Те, що наука дає людині, може бути з однаковим успіхом використане чи для добрих, чи для лихих діл. У культуру наука може вносити як корисний, так і шкідливий вклад. І бути добрим науковцем-фахівцем само з себе не означає ще бути людиною обичаєво-моральною, чесною, шляхетною. Наука допомагає в боротьбі за існування, проте вона не являє собою побудника та керівного фактору на шляху морального поступу, не проявляє ані моральних мотивів чи цілей, ані обичаєвих сил чи спроможностей. Наука поширює розумовий обрій людини, розвиває інтелектуальні сили, зміцнює володіння природою, однак допомогти вирости людині на духову істоту без допомоги релігії як основного підложжя наука ніколи не могла і ніколи не зможе. Ці думки про взаємини між наукою та морально-релігійним вихованням розвинув свящ. Г. Петрів у своєму творі "Євангеліє як основа життя".

Причина всякого морального зла лежить у тих сферах, куди наука не сягає. Наука спро-

можна роздробити скелю, сплющити грубизну металю, але ніколи вона не спроможеться зм'якчити черстве серце, злагіднити жорстоку чи закам'янілу душу. Всі голосні винаходи, що являють собою славу нашого віку, зводяться до самого лише матеріяльного поступу, але, як слушно зазначив ще Достоевський, наука полишає людину завжди там, де людина зустрічається з питанням духового характеру та з тими суперечностями життя, що її мучать і непокоять у морально - обичаєвій площині. Наука не робить людину щасливою, вона не звільнює її від моральних страждань, ані від грижі сумління, наука не примирює зо злом і нещастям, не заспокоює потреби "шукання вічності". Байдуже ставлення науки до питань обичаєво - морального характеру визнають і самі представники точного знання.

Ніцше сказав: "Істина в тому, що я вийшов із дому вчених та ще й замкнув двері за собою." І далі: "Довго бо сиділа душа моя голодною за столом їхнім, бо для мене пізнання не є, як для них, лущенням горіхів. Я не думаю, що наука може навчити людей діяти морально. Я не думаю, що філософія моралі може бути колинебудь науково обоснована. Зміст жадних наукових теорій не дає моральної основи для особистої поведінки в житті." І хоч ми живемо в періоді розцвіту наук, де речеве знання доконало колосальних відкрить, не кажучи вже про швидкість розвитку техніки та матеріяльної культури, проте все ж таки в нинішній час можна сказати словами Боголюбова: "Наука не досить здійснила покладені на неї надії." Наука не заспокоїла людства, не дала йому світопізнання та світогля-

ду, який би був здатний крок за кроком керувати його розвитком, розвитком його особистості, і не спромоглася розв'язати питань та задушених бажань його духа. За глибоко правильним твердженням Бердяєва, наука не може збудувати світогляду і не може бути релігією. Людина розуміє дійсність не тільки розумом, але й переживанням її в своїй душі, оцінює її також чуттями та волею. Тим то при рішеннях людина керується не тільки емпіричним та раціональним знанням, але також моральним почуттям, інтуїцією, вірою — тобто, вищими вартостями. Слушно твердить св. Василій Великий, що в науці віра попереджує знання. Хто стоїть на засаді, що зовнішній світ це сфінкс, який не розкриває нам своїх таємниць, той не може йти в напрямі правильної наукової діяльності. Можливість пізнання об'єктивного буття ґрунтується лише на опертих на вірі передпосилках, що в суб'єктивному нашому знанні відзеркалюється об'єктивна дійсність.

Для релігійного світогляду Бог це найвище єство, найвищий реальний життєвий принцип, абсолют, що в ньому все буття має свою основу, свій корінь, свою прапричину. Цей Абсолют має своє існування, свій зміст і свою ціль. Бог це єдина висока і жива істина, що вияснює все, для всього є законом і нормою. І правдива наука, яка змагає до пізнання цього найвищого принципу, йде в напрямі наближення до Божої безумовної істини, що являє собою розум і логіку світу. Релігія, як і наука, ведуть до неосяжного, непізнавального, але ріжниця між ними та, що релігія бере початок з абсолютного, а наука тільки з релятивного. Харак-

теристичне, що кожний учений, не зважаючи на його світогляд, визнає думку про якийсь вищий початок світу; лише, релігійний учений називає цей початок Богом на відміну від атеїста, який для цього застосовує якусь іншу назву: природа, закономірність чи щось подібне.

І кращі представники науки, від Ньютона до Плянка, визнавали, що кожне правдиве промкнення в будову вселенної приводить остаточно до визнання існування Бога. Те саме твердять Фред Чарлз, геолог Ляель, Роберт Маєр, астроном Гершель та інші. За думкою всіх християнських мислителів, віра не втрачає на силі, а, навпаки, міцнішає на підставі наукового знання. Виступаючи проти однобічних знань, апостол Павло високо оцінює знання, основане на вірі. А св. Августин сказав: "...для людського розуму відкривається постійна можливість робити предметом розумного пізнання те, що прийнято вірою. І хоч супроти змісту сприймання віра йде вперед розумовим дослідом, проте принаймні сам акт віри в розумному естві повинен мати деяке розумне обоснування, щоб віра не була сліпою." (Див. Бриллиантов: Вопросы восточного богословия на западное в выводах Иоанна Скота-Еригени. Спб. 1898. Стор. 94).

З усім цим гармонізують слова апостола Павла: "Тепер бачимо вірою, немов би через притемнене скло, тоді побачимо лицем до лица. Тепер я знаю почасти, тоді пізнаю таким, як воно є." (Кор. 12, 12). Віра це тимчасовий акт релігійного пізнання, зумовлений обмеженістю нашого розуму, наших почуттів і взагалі нашої слабосилої природи.

Тим то Христова Церква не відмовляє на-
уці права на існування. Християнські вчителі
не цуралися навіть поганської науки, вони ви-
вчали твори Платона та його епігонів, писан-
ня св. Климента Олександрійського перепов-
нені змістом схристиянізування поганської на-
уки любомудрія. Найвидатніші християнські
вчені богослови були одночасно вченими й у
світському значенні та вміли гармонійно по-
в'язати в собі богословське й наукове знання.
Справа полягає лише в тому, щоб науку роз-
глядати як допомічне в релігійному вчуванні
у всесвіт: у Творця та в Його твір. Микола
Михайловський говорив, що релігія це та не-
розривна зв'язь понять в існуючому та конче-
ному бутті (мораль та політика), яка безпе-
ечно скеровує діяльність людини.

ОРГАНІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ НАВЧАННЯМ ТА ХРИСТІЯНСЬКО-РЕЛІГІЙНИМ ВИХОВАННЯМ

За думкою багатьох авторитетних мислите-
лів та науковців, погодження науки та релігії
можливе, коли визнано органічність науки і
її засновків, що не відрізняються суттєво від
релігійних. Наука, яка визнає ті факти, не мо-
же ставитись вороже до релігійно-морального
світу. Н. Терентьев говорить, що “при гармо-
нійному розвитку сил людини та повному
промкненні в дух християнства знання легко
мириться з вірою”. А. Бутро вказує на живі
приклади, коли в людині зживається наука й
релігія, що їх у майбутньому саме життя спо-
їть в одну органічну цілість. Принципово цей

зв'язок конечний для настання миру в душі людини, сьогодні роздертої суперечностями, що їх у людський світогляд внесли матеріялістичні науки з їхнім войовничим протирелігійним наставленням. Насправді наука та релігія мають одне спільне завдання: пізнання логосу, що відкривається у космосі. Зокрема коли йдеться про рішення питань, що стосуються до світогляду й світосприймання, коли самий досвід є недостатнім, а виникає потреба звернутися до віри, наприклад, у питанні про первопричини всесенної та суті буття, тоді тісна співпраця науки та релігії конечна. Соловйов, заторкуючи питання про синтезу релігійних, філософічних та науково-природничих початків, розвинув такі думки: "Потенційна основа для такої синтези полягає в тому, що один і той же зміст може являти собою предмет, пізнаваний із різних сторін — із погляду релігійної віри, містичного розгляду, а також позитивного думання та наукового досвіду." Іншими словами, ми розрізняємо всякий предмет як існуючий, як задуманий і як діючий ("in statu esse, fieri — et agere"...). Самозрозуміло, що властиве існування предмету та його внутрішня дія можуть стверджуватися тільки вірою чи містичним сприйманням, і це відповідає початкові релігійному. Предмет як задум належить розглядові філософічному. Людська діяльність, скерована на таке всебічне пізнання, являє собою якраз оту гармонійну цілість, що в ній відбувається бажане нам органічне сплітання віри й знання, релігії і науки. Релігія являє собою тут основу й керунок, що вказує на мету людства.

Виступи вчених-атеїстів, які скептично став-

ляться не тільки до релігійного віронавчання, але і взагалі до морального життя, ще не означають, що наука як така підриває основи обичаєво-морального порядку. Приклади, наведені вгорі, вислови представників світлого мислення в історії людства від старих до найновіших часів, стверджують, що наука й релігія можуть співіснувати у творчій співпраці та допомагати одна одній.

ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО В НАВЧАННІ ТА ХРИСТИЯНСЬКОМУ ВИХОВАННІ

У наші часи немає ще повного органічного зв'язку між наукою та релігійним життям. Існує ще багато розходжень та не погоджень. Хоч багато найвизначніших учених є водночас глибоко релігійними людьми, які відкидають протиріччя між наукою та релігією, між знанням та вірою, проте таке наставлення ще не стало масовим явищем.

Але те, що сьогодні існує багато вчених, які активно працюють у протирелігійній пропаганді, не повинно послаблювати нашу віру в те, що цей стан кінець-кінцем минеться. Якщо ще не надійшов час остаточного примирення науки з релігією, то давно вже прийшла пора практичного примирення між людьми науки та віри. Давно вже прийшла пора припинити неприязнь і встановити взаємну солідарність. Якщо б цього не сталося, то наука перестала би бути наукою, а віра вірою. Змагати до цього примирення — основне завдання християнського виховання в майбутньому.

Безперечно, що в майбутньому можуть бу-

ти також деякі конфлікти й непогодження, і можливо, що проф. Светлов має слушність, коли каже: "В дочасному земному житті... повна й постійна гармонія між розсудком та вірою не зовсім можлива, тим то треба, щоб повнотою здійснилося побажання апостола Павла, що його він висловив у посланні до филип'ян: "Сіє да мудрствується у вас, еже і во Христі Ісусі", тобто, щоб наша воля, думки та почуття збігалися з волею, думками та почуттям Христа." ("Християнская Мисль". 1916. Т. III, стор. 59). Проте, хоч би навіть не було жадних надій на майбутнє примирення науки та релігії, віруючий принципово не повинен відкидати науку та емпіричне знання, він бо повинен відкидати тільки ложне їх трактування. Якщо немає виглядів на примирення між вірою та знанням на цьому світі, то все таки нас не повинна полишати віра в те, що таке примирення здійсниться в пізнанні правди у Царстві Вічності, де віра й знання перетворюються на безпосереднє лицезріння вічної Божої істини.

Ми, християни, активні учні Христові, повинні мати тривкий вироблений і сталий світогляд, у якому мусить бути впорядкована система духових вартостей та християнських заasad, що за ними треба жити й діяти, --- у приватному і в суспільному житті. Сьогодні за світогляди ведуться війни між християнським Заходом і матеріялістично-марксівським Сходом, — і третя світова війна буде насамперед війною світоглядів. Сьогодні більше ніж будь-коли говорять про кризу людства. Ми, християни, повинні не тільки перетривати цю кризу, але й перебороти її. Євангелія Христова,

інтерпретована й подавана Христовою Вселенською Церквою, це наш світогляд — це наша програма.

Але для цього ми мусимо оновити наше приватне й громадське життя за Христовими засадами та в християнському дусі. Багато ідеологій, навіть на наших очах, виникали, видозмінювалися, немов у калейдоскопі, і падали, але наша християнська ідеологія лишається і лишиться назавжди незмінною. Її бо можна охопити одним тільки коротким реченням: “любов до Бога і любов до ближнього”, — але в цьому реченні заключені всі минулі, сучасні й майбутні людські віки.

Любивши, за Христовим заповітом, ближнього, любивши членів своєї родини й своїх земляків, ми не повинні водночас виключати з цієї любови нікого з-поміж решти великого людства. Самою війною не можна усунути зла й ненависти, війна породжує нескінчений ланцюг зла й ненависти, який сам собою не перерветься ніколи. І людство, послуговуючися війною, навіть найсправедливішою, якщо йдеться про оборону найсвятіших цінностей духа та культури, ніколи не вийде з занепаду. Потрібне для того щось значно більше, що навіки зв'язало б і переможців, і переможених у єдиній Христовій любові, яка виключила б або принаймні зменшила б на землі ненависть, насильство та взаємознищування. Тим то наша християнська віра мусить бути чинна, мусить вийти назверх.

Завдання виховників на найближче майбутнє — застосовувати Христову етику в суспільному житті. Один із найглибших християнських мислителів сучасності пише: “Причина

кризи нинішнього людства лежить ніде інде, лиш у самому християнстві. Бо занадто велика сьогодні прірва між життям та ідеєю. Половинчастість у підшукуванні засобів, хитання, непевність, вагання, нерішучість і компромісність з одного боку, вузькоглядний формалізм із другого боку спричинили дегенерацію здорового християнського духа. І хоч сама християнська ідея нічого не втратила, ані не втрачає зі своєї первісної життєвої сили, і хоч є і залишиться безконкурентною, проте, на жаль, віра в неї серед людства послабла... Людство прогавило в ХІХ сторіччі робітничі маси і відійшло від Христових ідей, хоча енцикліки пап, намісників Христових, прекрасно розв'язували соціальне та робітниче питання. Робітник пішов за плитками демагогічними гаслами, ворожими Церкві та Христовим ідеалам. А Церква не мала змоги запровадити християнські засади в державне законодавство, тільки посередньо і з нутра впливала й впливає на рехристиянізацію суспільства..." Таким чином бачимо, що криза торкнулася людства доглибно, — не кажемо вже про життя зокрема нашого народу, який десятиріччями перебуває в неволі безбожного большевицького колоса.

Ці слова, що, може, найкраще формулюють завдання християнського виховання, його ролі в житті одиниць і суспільства, являють собою пересторогу для всього людства. Врятувати людство може тільки те, що закладено в ньому містичне почуття, що є відвічною людською вірою в Христа і Його спасенний чин на землі. Цей глибокий і містичний християнізм народів треба витягнути назверх і зро-

бити чинним. У цьому найглибше завдання сьогоднішніх виховників. Треба стрясти світ християн, щоб збудити його зо сну й заскорузлости, зробити із християн живих активістів, пробоевиків Христової правди, Його ідеалів і Його всеоновлюючого виховання. “Не бійтеся, я переміг світ” (Йо. 16, 33).

ДЖЕРЕЛА:

1. Новий Заповіт. Львів 1928.
2. Новий Заповіт. Варшава 1942.
3. Новий Заповіт. Колегіальне видання. Рим 1945.
4. Керрайс: "Geschichte der Erziehung" — Paderborn 1918.
5. Мешлер: "Charakterbild Jesu - Christi". Freiburg 1938.
6. А. Арнольд: "Unserer Jesus — Heiland in Gegenward". Breslau 1944.
7. Маєр: Лексикон та інші періодики.
8. Нестль: Святе Письмо (Новий Заповіт), греко-латинський текст. Фрайбург 1928.
9. Тома Кемпійський: Наслідування Христа. Львів 1928.
10. Енцикліка Пія XII "Mistici — corporis"... (про Церкву як містичне тіло Христове).
11. "Geist und Leben"; річник 1947. Würzburg.
12. Твори митр. Серафима (Релігія и наука. Мюнхен 1947).
13. Мешлер: Божественний Спаситель. Жовква 1927.
14. Д-р М. Конрад: Основні напрямні новітньої соціології. Львів 1936.
15. Д-р Й. Фрайндорфер: "Lebenswerten aus dem Neuen - Testamente"; Würzburg 1948.
16. Достоевський: "Memorien" — Deutschlandausgabe 1948.
17. Dr. A. Schwegler: "Geschichte der Philosophie"; Recklam-Bibliothek. Leipzig.
18. А. Креппі Моррісон: Знання — основа віри. 1950.

З М І С Т :

Вступ	5
Стан людства на час приходу Христа	13
Царство Боже як ідеал та основа християнського виховання	15
Новий дух і правопорядок у Царстві Божому	17
Ісус наш учитель — про внутрішність наших діл	17
Змагання Христа проти “Духа цього світу”	18
Христос - Богочоловік та воля Небесного Отця	19
Божественний Спаситель як найвищий педагог і вчитель людства	20
Мета виховання та його зміст	25
Шукання правди — “Ідеал істини”	26
Стремління та ідеал моральної обичаєвості й завершеності	27
Людському духові пристойть “ідеал щастя”	28
Моральна основа християнського виховання й навчання; Царство Христове це царство правди й добра	29
Мета життя, навчання й виховання людини; характер Царства Божого	31
Царство Боже внутрі вас є	38
Царство Боже і Церква Христова	40
Життя в Бозі і для Бога	41
Дальші думки про Царство Боже	44

Вартість вічної Божої науки над часовістю людської науки та людського знання	45
Риси християнських життєвих вартостей і зміст християнського навчання; Про вартість діл цього світу і діл з ласки Божої у вічному їх світлі	46
Дальші заключні думки про Царство Боже	53
Взаємини між наукою та релігійним вихованням	55
Наука та релігійне виховання	59
Обичаєвість, наука та мораль	60
Органічний зв'язок між навчанням та хри- стіянсько-релігійним вихованням	64
Перспективи майбутнього в навчанні та християнському вихованні	66
Джерела	71

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"

приступило до видання

"Вибраних творів" Теофіла Коструби

Покищо вийде п'ять томів "НАРИСІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ".

Як перший том "Вибраних творів" вийшли
**"НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
X-XII СТОЛІТТЯ"**

Зміст першого тому такий:

Від Видавця. — 1. Слово автора до першого видання "Нарисів". — 2. Католицька правдивість Володимира Вел. — 3. Генеза українського церковного права. — 4. Київський митрополит Іван. — 5. Олексій Болгарин, київський митрополит. — 6. "Поставлення" Іларіона. — 7. Вибір Кліма Смолятича. — 8. Культ св. Климента Папи в давній Україні. — 9. Польський лист про Українську Церкву з XI стол. — 10. Перший паломник із України. — 11. Заграничні зносини князя Ярослава Мудрого. — 12. Перший король України, Ярополк - Петро Із'яславич. — 13. Політика короля Данила Романовича. — 14. Характер Данилової Унії. — 15. Юрій чи Лев? Хто оснував Галицьку Метрополію. — 16. Церковно-релігійна ідеологія в княжій Україні.

Сторін 142. — Ціна \$2.00, в півполотні \$4.00.

Як другий том видання вийшла 1962 р.

"ІСТОРІЯ УКРАЇНИ"

короткий курс — перша частина

Зміст цього тому такий:

ПЕРЕДМОВА. — ВСТУП. 1) Ціль історії. 2) Національна історія. 3) Історія України. 4) Поділ історії України. 5) Мірло вартости в історії.

ПЕРЕДІСТОРИЧНІ ЧАСИ: — Старокам'яна доба (палеоліт: 1) Старий палеоліт. — 2) Молодший палеоліт. — Література. — II. Новокам'яна доба (неоліт) і бронзова доба: 3) Переходова доба (мезоліт). — 4) Причини змін у культурі. — 5) Неолітична культура України. — 6) Індоевропейське питання. — 7) Бронзова доба України. — Література.

ПРОТОІСТОРИЧНІ ЧАСИ: III Україна на початку історії: 8) "Скитія". — 9) Політична доля "Скитії". — 10) Готт. — Література. — IV. Слов'яни: 11) Гунни й авари. — 12) Слов'яни. — 13) Хозари. — 14) Староукраїнська суспільність. — Література.

КНЯЖА ДОБА: У. Початки Руської Держави: 15) Норманісти й антинорманісти. — 16) Дуалізм політичного устрою княжої України. — 17) Русь, а слов'яни, "Руська земля". — 18) Хронологія Руси. — 19) Українські степи VII — IX ст., Маляри. — 19а) Територія степової Руси. — 20) Поляни й генеза Руської Держави. — 20а) Київська традиція. — Література. VI. Поганська держава IX.-X. ст.: 21) Шляхи й торгівля. — 22) Перші історичні князі. — 23) Печеніги. — 24) Початки християнства в Україні. — 25) Святослав. — 26) Святославові сини. — Література. — VII. На верхах: християнська імперія: 27) На роздоріжжі. — 28) Хрещення України. — 29) Церковно-релігійна ідеологія старої України. — 30) Україна в крузі християнських народів. — 31) Усобиця, св. Борис і Гліб. — 32) Ярослав і Мстислав. — 33) "Руська Правда". — 34) Внутрішня діяльність кн. Ярослава Мудрого. — 35) Зв'язки зі Заходом, смерть Ярослава. — Література. VIII. Руська Держава на переломі могутності: — 36) Заповіт Ярослава Мудрого. — 37) Організація української Церкви. — 38) Князь і громадянство. — 39) Спільна діяльність Ярославовичів (1054-1073). — 40) Останні Ярославовичі (1073-1093). — 41) Святополк Ізяславович (1093-1113) і любецький з'їзд (1097). — 42) Повість временних літ. — 43) Володимир Мономах (1113-1125) і Мстислав Мономахович (1125-1132). — Література. — IX. Східня Європа в XII ст.: — 44) Доосередні й відосередні сили. —

45) Держава і громадянство. — 46) Історіографія Східної Європи XI-XIII ст. — 47) Патріотизм. — 48) Роль Церкви в суспільному житті. — 49) Землі-князівства у Східній Європі. — 50) Західньо-українські землі. — 51) Доля Київського Князівства в рр. 1132-1157. — Література. — **Х. Галицько-Волинська Держава:** — 52) Князь Ярослав Осмомисл (1153-1187). — 53) Українські землі в 2 пол. XII ст. — 54) Територія Галицького Князівства в XII ст. — 55) Роман Мстиславович і об'єднання Волині з Галичиною. — 56) Галицьке боярство і скитальство Романовичів (1205-1214). — 57) Політика Данила Романовича до 1230 р. — 58) Об'єднання спадщини Романа Мстиславовича (1230-1245). — Література. Стор. 288. Ціна \$3.00; в полотні \$5.00.

Як четвертий том "Вибраних творів" вийшла праця п.н.:

ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ

Зміст цього тому такий:

1. Вступні замітки. — 2. Власноручний морд царя Петра, доконаний на полоцьких василянах. — 3. Пірвання й заслання єпископа Д. Жабокрицького. — 4. Уманські мученики. — 5. Бердичівські ісповідники. — 6. Плян Катерини II для знищення Унії. — 7. Чому падала Унія в часах Катерини II. — 8. Греко-католицька Церква в "Тернопільському Краю". — 9. "Возсоедине-ніе" уніятів у Росії 1839 р. — 10. Московські замисли проти Гр.-кат. Церкви в Галичині в 1914-1915 рр. — Від Видавництва. Стор. 96. Ціна \$0.50.

Хто замовить усі 3 брошуровані томи
платить тільки \$5.00.

Дальші томи в приготуванні. Кожний том є для себе окремою цілістю й можна його окремо набувати.

Всі замовлення й грошеві посилки слати на адресу:

ALEXANDER MOCH

6 Churchill Ave., Toronto 3, Ont. — Canada

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
“Д О Б Р А К Н И Ж К А”

видало у Львові до 1939 року 133 книжки.

ВЖЕ НА ЕМІГРАЦІЇ ВИДАЛО:

Випуск:

- 133а) **ГОЛОС ІСУСА ДО УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія) 1944. (Вичерп.)
- 134) **Теофіл Коструба. ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія). 1946. (Вичерпане).
- 135) 137) 139) **“ЖИТТЯ І СЛОВО”**—квартальник для релігії й культури. Інсбрук-Зальцбург (Австрія) ч. 1 — 1948, ч. 2 — 1948, ч. 3—1949. (Вичерп.).
- 136) **Роберт Котен. СЬОГОЧАСНА МОЛОДЬ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1948. (Вичерпане).
- 138) **Григор Меріам-Лужницький. ПОСОЛ ДО БОГА.** Історичний фактомонтаж. Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1949. Ціна \$0.75.
- 140) **о. Равль Плю. НАЗУСТРІЧ ЖИТТЮ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. Ціна \$0.75.
- 141) **М. Брадович. ОДНА НАЦІЯ — ОДНА ЦЕРКВА.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. (Вичерпане).

ВЖЕ В КАНАДІ, М. ТОРОНТО, ВИДАНО:

- 142) **Володимир Молодецький. У БОЮ ПІД БРОДАМИ.** 1952. (Вичерпане).
- 143) **Олександр Мох. ТЕОФІЛ КОСТРУБА, УЧЕНИЙ ПРАВЕДНИК** (життєпис). 1952. Ціна \$0.25.
- 144) **Юрій Мозіль. У ТАБОРІ СМЕРТІ.** 1952. (Вичерпане).
- 145) **КАЛЕНДАРЕЦЬ НА 1953 РІК.** (Вичерпане).
- 146) **Юрій Мозіль. КРІЗЬ ЗАЛІЗНУ ЗАНАВІСУ.** Спомини. 1953. Ціна \$1.00.
- 147) **Наталена Королева. ПОДОРОЖНІЙ.** Легенди. 1953. Ціна \$0.50.

- 148) **Олександр Мох. КНИЖКИ І ЛЮДИ.** Серія друга. Літературно-критичні нариси. 1954. Ціна \$1.00.
- 149) **Теофіл Коструба. НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ X-XIII СТОЛІТТЯ.** 1955. Ціна \$2.00.
- 150) **СВ. ПИСЬМО СТАРОГО ЗАПОВІТУ — КНИГА ТОВИТ** у перекладі **о. д-ра Володимира Дзьоби.** 1954. Ціна \$0.25.
- 151) **о. Йосиф Схрейверс, ЧНІ. ЧУДЕСНЕ ЖИТТЯ СЕСТРИ ВАРВАРИ.** 1954. Ціна \$1.50.
- 152) **М. Кузьмович-Головінська. ЧІЧКА.** Новеля. Ювілейне видання. 1954. Ціна \$1.75.
- 153) **Олена Кисілевська. ПО РІДНОМУ КРАЮ.** Мандрівні спомини. 1955. Ціна \$2.00.
- 154) **о. д-р Ісидор Нагаєвський. РИМ І ВІЗАНТІЯ.** Вселенська Церква і патріарх Фотій. 1956. Ціна \$2.50.
- 155) **Юрій Мозіль. ЗАПИСКИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ.** 1958. Ціна \$1.00.
- 156) **В. Лозинський — М. Ценевич. ПРОКЛЯТИЙ КАМІНЬ.** Історична повість. 1958. Ціна \$1.50.
- 157) **М. Кузьмович-Головінська. ГОРБАТЕНЬКА.** Оповідання. 1958. Ціна \$0.50.
- 158) **Юрій Мозіль. НА ВРОНКАХ.** Спомини політв'язня. 1959. Ціна \$1.50.
- 159) **Олександр Микола Мох. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ.** (Друкується).
- 160) **Митрополит Василь Липківський. ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1930.** — 1959. Ціна \$3.00.
- 161) **о. Олексій Заклинський. ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН.** Спомини. (Друкується)
- 162) **Федір Одрач. ПОКИНУТА ОСЕЛЯ.** Оповідання. 1961. — Ціна \$2.50.
- 163) **Богдан Курилас. ДІЯЛОГИ ВАСИЛІЯНОК.** Історична п'єса в 5 діях із часів переслідування

- св. Церкви Росією в 1838-1843 рр. — Ціна \$1.00.
- 164) д-р Юрій Герич. **ОГЛЯД БОГОСЛОВСЬКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА.** 1961. Ціна \$0.50.
 - 165) **омм. КІНЕЦЬ СВІТУ.** Чи, коли і як буде? (Друкується).
 - 166) д-р Богдан Казимира. **ПЕРШИЙ ВАСИЛІЯНИН У КАНАДІ.** 1961. Ціна \$0.50.
 - 167) Володар Буженко. **ІВАН СУЛИМА.** Історична повість із козацьких часів. 1961. Ціна \$1.50.
 - 168) Теофіл Коструба. **ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ.** 1961. Ціна \$0.50.
 - 169) Василь Королів-Старий. **ЗГАДКИ ПРО МОЮ СМЕРТЬ.** — Спомини. — 1961. — Ціна \$1.50.
 - 170) Наталена Королева. **ПРЕДОК.** 3 анналів і легенд. Історична повість. 1961. — Ціна \$3.00.
 - 171) о. д-р Ісидор Нагаєвський. **ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ Й ІДЕЯ ПАТРІАРХАТУ В КИЄВІ.** Історична студія. — 1961. — Ціна \$1.00.
 - 172) Теофіл Коструба. **НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.** Стор. 304. — 1962. — Ціна \$3.00.
 - 173) Федір Одрач. **НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ.** Спомини. Вийде з кінцем 1962 року.
 - 174) Микола Олександрович. **МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ.** Відродження українського письменства в Галичині. 1961. — Ціна \$0.50.
 - 175) Іван Добрачинський. **ЛИСТИ НИКОДИМА.** Повість. (Друкується).
 - 176) Марія Кузьмович-Головінська. **МАРІЯ.** Сценічна картина у 3 відслонах. 1962. — Ціна \$0.50.
 - 177) о. др. Юрій Федорів. **НА СВЯТИХ МІСЦЯХ.** 1962. — Ціна \$2.00, у полотні \$3.00.
 - 178) Б. Поляннич. **ЗАМОК ЯНГОЛА СМЕРТИ.** Сенсаційна повість з часів гетьмана К. Розумовського. — (Вийде в 1963 р.).

Дальші випуски в підготуванні.

Замовляйте на адресу:

ALEXANDER MOCH ("DOBRA KNYZKA")
6 Churchill Ave., Toronto 3, Ont. — Canada

Канадсько-Український Бібліотечний Центр

Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада